

ГЛАГОЛСКИОТ ВИД ВО РУСКИОТ ЈАЗИК СО ОГЛЕД НА МАКЕДОНСКИОТ

Меѓу категориите што ги карактеризираат глаголите како посебен вид зборови тешко може да се изддели која е посуштествена, бидејќи секоја од нив е составен дел на глаголот. Сепак, општо земено, проблематиката на видот е изгледа значително поширока и посложена од повеќето глаголски категории. Во однос на последниве, видот се карактеризира пред сè со тоа што е содржан во основата на глаголот и претставува негово постојано својство, така што надвор од него нема ниеден глагол. Но, макар што како категорија им е својствен на сите словенски јазици, кое и тука укажува на нивната сродност и близост, сепак во секој од нив има свои специфичности и особености. Ова, според Велиќ, доаѓа оттаму што „иако је принцип глаголског вида исти у словенским језицима, ипак га је сваки од нѝх применио на свој начин“¹⁾, кое во случајов не можело да не предизвика извесни разлики меѓу нив. Затоа неземањето предвид на разликите во видот би значело затворање очи пред еден факт, кое секако не води кон добро познавање на овој или оној словенски јазик, особено кога се работи за неговото активно владеење.

Проблемот на глаголскиот вид во рускиот јазик е специфичен во однос на македонскиот и другите јужнословенски јазици, меѓу другото, во тоа што е сврзан со образувањето на идното време, кое во овој јазик истапува со две форми — сложено и просто идно време, од кои првото им е својствено на глаголите од несвршен, а второто на глаголите од свршен вид, при што напoлно се совпаѓнува со формите за сегашно време. Во јужнословенските јазици глаголскиот вид во образувањето на идното време, како што знаеме, не игра никаква улога, бидејќи образувањето станува на ист начин како кај несвршени така и кај свршени глаголи (сп на пр.: р. *буду писатъ* но *напишу*, п. *będę pisał* или *będę pisał* но *napisze*, ч. *budu psáti* но *napíšu*, словч. *budem písať* но *napíšem*. . . : слов. *bom pisal* и *bom napisal*, срхрв. *ja ću pisati* и *napisati* или *napisa(t)ću*, мак. *ќе пишу(в)ам* и *ќе напишам*, буг. *ќе пиша* и *ќе напиша*). Веќе самиот факт за постоењето и непостоењето на еден ваков тип идно време зборува за сложеноста на овој проблем сам по себе, како и за тешкотиите што произлегуваат од него во наставата по руски јазик во македонска

¹⁾ Савремени српскохрватски језик, II део, Београд — 1949, стр. 279.

и воопшто јужнословенска средина. Сето ова и ред други особености на глаголскиот вид во рускиот јазик нè упатува кон неговото посистематично изучување.

Со ваква цел пристапуваме кон видот и во нашата статија, задржувајќи се во случајов предимно на образувањето на глаголскиот вид во рускиот јазик. Самото разгледување притоа во голема мерка се врши по пат на контрастивна метода која веќе во многу земји достигнала забележливи резултати, но која кај нас, за жал, дури допрва се затврдува. Оваа метода или изучување на даден јазик преку споредби со мајчиниот јазик секако има предности пред едно изолирано изнесување на делови од неговиот граматички stroj. Но проблемот е деликатен поради тоа што се работи за еден сроден јазик, кое во случајов, навистина, има доста предности, но истовремено содржи и своевидни тешкотии. Затоа секој Македонец што сè занимава или го предава рускиот јазик, треба бездруго да има претстава за тоа во што лежи разликата меѓу нашиот и рускиот глаголски вид. Ова е потребно поради тоа што сличностите и совпаднавањата, кои и тука најчесто превладуваат, можат да нè заведат во таа смисла што несвесно да ги пренесуваме и таму каде всушност ги нема. Во случајов не смее да се заборава дека човек тешко се ослободува од својот мајчин јазик и дека оној што зборува даден странски јазик е, повеќе или помалку, под влијание на својот мајчин јазик.

Треба да се одбележи, освен тоа, дека одделни прашања на видот во последно време се често предмет на разгледување и преоценување на досегашните гледања. Одделни научници (Исаченко и др.) веќе се служат со термините „традиционално“ и „поново“ или „современо“ гледање на видот. Во постојната литература за глаголскиот вид, која е прилично опсежна, за жал, компаративните студии уште заземаат незначително место. Слични работи, разгледувани од практична страна, кај нас речиси и нема.

Класификација на глаголите

Сите глаголи во однос на видот, како што знаеме, се делат на парни, т. е. такви кои образуваат пар (несвршен и свршен или свршен и несвршен) и непарни, т. е. глаголи кои немаат свој пар. Првите бројно далеку превладуваат над вторите и спрема „традиционалното“ учење воопшто претставуваат правило или принцип во секој словенски јазик, кој само во извесна мерка се нарушува токму од вторите кои не влегуваат во постојните рамки и поради тоа обично се земаат за некаков исклучок. Независно од исправноста или неискравноста на ваквото гледање, останува факт дека на првите им се придава неспоредливо поголема важност отколку на вторите кои некако стрчат на страна или пак многу од нив се вклучуваат кон првите. Ова особено наоѓа одраз во учебниците, во кои најчесто им се посветува сè на сè неколку реда или најмногу една страницка. Во стручната литература по овој проблем, ваквиот сооднос меѓу парните и непарните глаголи во последно време е сепак значително изменет во полза на послед-

ниве. Имено повеќе научници, меѓу кои и со светски глас, постојното делење на парни и непарни глаголи го подлагаат на сериозна критика, од кое произлегува дека во многу случаи она што важело или се сметало за пар всушност претставува само привиден пар или воопшто не може да се земе за видски пар, бидејќи немаат адекватно значење. Ваквите размислувања нè тераат и тука на непарните глаголи да им обрнеме повеќе внимание и да ги споредиме со таквите во нашиот јазик. Очигледен факт е сепак дека парните глаголи претставуваат делеку поголема маса глаголи, поради што и се земаат за основни во секој словенски јазик. Главно од оваа причина и тука се зафаќаат прво со нивното разгледување.

Парни глаголи

Како што одбележивме, за овие глаголи е карактеристично дека образуваат пар — свршен и несвршен, односно несвршен и свршен глагол. Во овој тип глаголи влегуваат најголем број глаголи, како од рускиот така и од секој друг словенски јазик. При образувањето на глаголскиот вид тргнуваме од основниот свршен или несвршен глагол. Ако се исклучат немногубројните примери, каде видот е содржан во основата, но од гледна точка на современите словенски јазици не е изразен морфолошки, образувањето на видот во рускиот јазик се врши со следниве средства: префикси, суфикси, редување (алтернација) на вокалот или консонантот од основата, примена на различни основи (суплетивни форми) и пренос на акцентот, кон кои одделни автори²⁾ го додаваат и менувањето на *-и* и *-а* од основата. Овие средства имаат нееднаква распространетост и продуктивност, но со исклучок на последното, познати му се и на македонскиот и другите словенски јазици. Имајќи ги главно истите морфолошки средства, словенските јазици, сепак, се разликуваат меѓу себе, што значи дека разликите меѓу нив во случајов лежат внатре во самите средства, односно во нивната употреба. Имено, секое од нив, во однос на македонскиот јазик, се карактеризира со постоење или отсуство на извесни специфичности и одлики, чиешто познавање е нужен предуслов за солидно познавање, а уште повеќе за владеење на рускиот јазик.

Со исклучок на споменатите глаголи при кои видот е содржан во основата, но не по пат на определено морфолошко средство, останатите глаголи во поглед на образувањето се делат на две основни групации: а) свршени глаголи образувани од несвршени и б) несвршени глаголи образувани од свршени. Во првиот случај се работи за перфективација на несвршени глаголи, а во вториот за имперфективација на свршени глаголи, кое станува на следниов начин.

²⁾ И. Г. Голанов, Морфология современного русского языка, высшая школа, Москва 1962, стр. 154.

А) Образовање на свршени глаголи од несвршени (перфективација)

Во примери кога основниот глагол е од несвршен вид, кое кај непрефиксираниите глаголи претставува најчест случај, образувањето на свршениот глагол се врши со следниве морфолошки средства: 1. со префикси; 2. со суфиксот *-ну-ть*; 3. по пат на менување на вокалот *-а-* од основата со *-и-*; и 4. со примена на соодветен глагол со различна основа (суплетивна форма). Овие средства во рускиот јазик ја имаат следнава застаканост и особености:

1. Префикси. Во однос на другите морфолошки средства со кои свршените глаголи се образуваат од несвршени, префиксите се секако најчесто и најраспространето вакво средство. Глаголите образувани со нив се познати под името *префиксирани* (приставочные) глаголи. Меѓу префиксираниите глаголи, навистина, не се ретки и несвршени глаголи, но тие во случајов се карактеризираат и со определен суфикс (сп. на пр. *выводить* : *вывести*, *закрывать* : *закрывать*, *сдавать* : *сдать*). До колку ваков суфикс отсуствува, префиксираниот глагол е најчесто свршен. Речиси од секој непрефиксиран несвршен глагол може да се образува свршен, но додавањето на даден префикс кон несвршен глагол не само што го прави свршен туку на последниов обично му внесува и определена нијанса во значењето. Затоа префиксирањето во низа случаи всушност служи за образување на нов глагол. Воопшто „традиционалното“ гледање на видскиот пар, каде свршениот глагол е образуван по пат на префикс, во поново време е подложено на сериозна критика, спрема која многу поранешни критериуми за izdelување на видски парови се неприфатливи, побудуваат сомневање или бараат преоценка. Некои дури одат до таму што сметаат дека со додавањето на префикс не може да се образува наполно синонимичен глагол од свршен вид, поради што под сомневање се ставаат и некои општопознати видски парови од типот „*читать* — *прочитать*, *писать* — *написать*, *делать* — *сделать*, *красить* — *покрасить*“³⁾. Така, спрема проф. *Исаченко*, се појавуваат непредвидени и непреодоливи тешкотии во поглед на тоа како гласи свршениот вид од глаголи како што се „*дуть*, *крутить*, *жать*, *шалить*, *спать*, *сидеть*, *жить*, *торчать*, *грустить*, *веселиться*, *ходить* и сони других“, о. с. Освен тоа, напомува дека во одделни прирачници и граматика по руски јазик во својство на видски парови честопати се приведуваат свршени глаголи со различни префикси, на пример: *учить* — *выучить* и *учить* — *научить*“⁴⁾. Но не може да не се забележи дека глаголите *выучить* и *научить* семантички се разликуваат меѓу себе, поради што го вади следниов заклучок: „Раз глаголы с/в вида *учить* и *научить* между собой не вполне синонимичны, то они не могут быть признаны чистовидовыми формами с/в к глаголу *учить*“.

³⁾ *А. В. Исаченко*, Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким, часть вторая, Изд. Словацкой Академии Наук, Братислава 1960, стр. 168.

Теоретската страна на видскиот пар како проблем и резултатите до кои е дојдена современата лингвистика се, нема сомневање, многу важни во пристапувањето кон видот воопшто, така што за неа не може да не се води сметка. Очигледно е во случајов дека „традиционалното“ гледање на видскиот пар има големи празнини и слаби места. Останува факт, меѓутоа, дека и поновото, „современото“ гледање на овој проблем не би можело наполно да се прифати, бидејќи и тука не се пречистени некои поими. Ако примерите од типот *написать*, *сгелать* и сл. не претставуваат чист видски пар, значи ли тоа дека претставуваат наполно нови или подруги глаголи во однос на глаголот од кој се образувани. И најпосле како да се третираат ваквите глаголи при нивното преведување на руски или од руски на друг јазик. Нема потреба од докажување дека стојат многу блиску до глаголот од кој се образувани. Од друга страна, јасно е и тоа дека границата меѓу свршен глагол (т. е. видски пар) и нов, подруг глагол е во многу случаи доста неопределена и често зависи пред сè од конкретната ситуација односно контекстот.

Во оваа работа, меѓутоа, на проблемот на видскиот пар и воопшто на видот му пристапуваме од подруг аспект. Тука пред сè нè интересираат разликите меѓу рускиот и нашиот јазик во однос на постоењето и продуктивноста на одделните префикси, нивните подруги нијанси во значењето и сл. Од понатамошното излагање ќе се види дека образувањето на даден видски пар во рускиот јазик далеку не секогаш му одговара на таков во македонскиот јазик.

Со исклучок на префиксите *вы-* и *пере-* (кој, впрочем, претставува варијанта на *пре-*), останатите префикси од рускиот јазик познати му се и на нашиот и другите јужнословенски јазици. Сличности и совпаѓања во однос на видската и семантичката функција се забележуваат главно кај сите општи префикси, но на ред со нив не се ретки и разликите меѓу овие јазици. Разидувањата во случајов доаѓаат пред сè поради нееднаквата продуктивност на префиксите со оваа или онаа нијанса во значењето. Имено еден ист префикс со дадена нијанса во значењето во рускиот јазик е продуктивен или можев, а во нашиот јазик непродуктивен, слабо познат или дури наполно непознат. Ова секако покажува дека нема место за идентификување или заменување на нашите префикси, односно нивните нијанси во значењето, со оние од рускиот јазик. Близоста на нашиот јазик со рускиот тука, од една страна, придонесува да се одбере соодветен префикс, но, од друга страна, во низа случаи е всушност пречка да се одбере потребниот префикс. Под влијание на мајчиниот јазик често сме склони да употребиме префикс со дадена нијанса која во рускиот јазик се изразува со друг префикс и сл. Од оваа причина при образување на ваков тип свршен глагол треба бездуго да се води сметка да се употреби префикс со адекватна нијанса во значењето. Разликите во образувањето на видски парови меѓу рускиот и нашиот јазик, следствено, се должат на нееднаквиот сооднос меѓу граматичкото (видското) и реалното (лексичкото) значење, кој во овие јазици честопати доста варира. Во современиот руски јазик со видска функција најчесто истапуваат префиксите *о-* или

об-, *обо-*⁴), *по-*, *с-* (*со-*), нешто поретко *за-*, *у-*, *на-*, *вз-(о)-* и сосем ретко *из-*, *при-* и *вы-*. Треба да се одбележи, меѓутоа, дека приведените префикси не секогаш и не во еднаква мера истапуваат со видсена функција. Во случајов сепак не е помалку важно да знаеме кој префикс со иста функција им одговара во нашиот јазик. За оваа цел можат да се приведат, на пример, следниве глаголски парови:

о- (**об-**, **обо-**): *бесчѐститъ* — *обесчѐститъ*, *слабѐтъ* — *ослабѐтъ*, *слѐпнутъ* — *ослѐпнутъ* итн., но: *богатѐтъ* — *обогатѐтъ*: мак. збогати, покрај дијал. обогати, *гарѐтъ* — *одгарѐтъ*: мак. надари, *дичѐтъ* — *оддичѐтъ*: мак. подиви, *дѹматъ* — *обдѹматъ* (: мак. премисли, предума), *кѹпатъ* — *обкѹпатъ* (: мак. накапе), *злитъ(ся)* — *обозлитъ(ся)*: мак. налути, разлути, *каменѐтъ* — *окаменѐтъ*: мак. се вкамени или се скамени, *кочанѐтъ* — *окочанѐтъ*, *закочанѐтъ*: мак. се вкочани, се скочани, *радоватъся* — *обрадоватъся*: мак. се зарадува, *робѐтъ* — *оробѐтъ*, *сробѐтъ*: мак. се исплаши, се уплаши, *седлатъ*: *оседлатъ*: мак. подседла, заседла, *хрипнутъ* — *охрипнутъ*: мак. зарипне;

по-: *желѐтъ* — *пожелѐтъ*, *жалѐтъ* — *пожалѐтъ*, *хвалѐтъ* — *похвалѐтъ* итн., но: *бриться* — *побриться*: мак. се избричи, *бледнѐтъ* — *побледнѐтъ*: мак. пребледне, *веселѐтъся* — *повеселѐтъся*: мак. провесели, повесели, *зеленѐтъ* — *позеленѐтъ* (: мак. раззелени), *просѐтъ* — *попросѐтъ*: мак. замоли, покрај помоли, *строѐтъ* — *построѐтъ*: мак. изгради;

с(о)-: *варѐтъ* — *сварѐтъ*, *крытъ* — *скрытъ*, *рватъ* — *сорватъ*, *шитъ* — *сшитъ* итн., но: *дѐлатъ* — *сдѐлатъ* (: мак. направи), *естъ* — *съестъ* (: мак. изеде), *игратъ* — *сыгратъ* (: мак. одигра, отсвири), *лгатъ* — *солгатъ* (: мак. излаже), *петъ* — *спетъ* (: мак. испее), *старѐтъ* — *состарѐтъся* или *постарѐтъ* (: мак. остари);

за-: *душитъ* — *задушитъ*, *рѹветъ* — *зарѹветъ*, *свидѐтельствоватъ* — (*по-*), *засвидѐтельствуватъ* (: мак. сведочи лит. — посведочи);

у-: *крастъ* — *украстъ*, *совершѐнствоватъ* — *усовершѐнствоватъ* и др., но: *вѹнутъ* — *увѹнутъ* (: мак. овете), *множитъ* — *умножитъ* (: мак. помножи), *сомневѐтъся* — *усомнѐтъся* (: мак. се посомнева), *тонѹтъ* — *утонѹтъ* (: мак. потоне); *берѐчь* — *уберѐчь*;

на-: *именоватъ* — *наименоватъ*, *писатъ* — *написатъ*, *печѹпатъ* — *напечѹпатъ*, *хмѹритъся* — *нахмѹритъся*;

вз(о)-, **вс-**, **вос-**: *бесѐтъся* — *взбесѐтъся* (: мак. (се) разбесни, разлути), *бунтоватъ* — *взбунтоватъ* (: мак. разбунтува), *волноватъся* — *взволноватъся* (: мак. се разбранава, се вознемири); *петъ* — *воспѐтъ* (: мак. опее), *пользоватъся* — *воспользоватъся* (: мак. исползува), *потѐтъ* — *вспотѐтъ* (: мак. испоти), *тревѹжитъ* — *встревѹжитъ* (: мак. вознемири);

⁴ Во одделни случаи *о* и *об* претставуваат префикси со различно значење, напр.: *оделитъ* (= раздати всем) и *обделитъ* (= лишитъ кого-л. при дележе“; Голанов, о. с., стр. 169.

из-: *зробитъ* — *иззробитъ* или *раззробитъ*, *насилovať* — *изнасилovať*, *пугать* — *испугать* и сл., но: *калечить* — *искалечить* (: мак. *осакати*), *тратить* — *истратить* (: мак. *потроши*);

вы-: *пить* — *выпить* (: мак. *испие*), *прять* — *выпрять*, *расти* — *вырасти*, *сушить* — *высушить*, *тереть* — *вытереть*; *учить* — *выучить* (стихотворение наизусть) : мак. *научи*;

при-: *ласкать* — *приласкать* (: мак. *помилува*, *погали*); *готовиться* — *приготовиться* (: мак. *се подготви* и *се приготви*); **про-:** *голодать* — *проголодаться* (: мак. *огладне*); *мёрзнуть* — *промёрзнуть* (: мак. *премрзне*), *молчать* — *промолчать* (: мак. *премолчи*);

раз-: *бередить* — *разбередить* (: мак. *разлуги*, *раздразни*), *горячиться* — *разгорячиться* (: мак. *се загрее*, *се распали*), *ширить* — *расширить* (: мак. *прошири* и *рашири*); или: *толковать* — *растолковать*, *истолковать* (: мак. *протолкува*) итн.

Приведените и ним слични примери даваат основа да се заклучи дека независно од тоа дали префиксираниот глагол е видски пар спрема несвршениот или претставува друг глагол, разликите меѓу рускиот и нашиот јазик се во низа случаи доста значителни. Сепак кај префиксите *за-*, *на-*, *раз-*, употребени со видска функција, тие се изгледа најминимални. Од друга страна, треба да се одбележи исто така дека во извесни случаи разликите меѓу рускиот и нашиот јазик се должат на непостоењето на префиксиран глагол во едниот од двата јазика. Таков е случајот, на пример, со глаголите: *возможи* // *возможува* : р. *дать* // *давать* *возможность*, *сделать* // *делать* *возможным*; *обесправи* // *обесправува*: р. *лишить* // *лишать* *прав*, *обесхрабри* // *обесхрабрува* : р. *лишить* // *лишать* *храбрости* или *обескуражить*, *-вать*.

Од практична гледна точка не помалку се суштествени разликите меѓу нашиот и рускиот јазик кај повеќето префикси употребени со реално (лексичко) значење, на пример : *изобличить* : р. *разоблачить*, *йрележи* : р. *пролежать*, *йремере* : р. *обмереть*, *обомлеть*, *се йрейаше* : р. *опоясаться*, *(се) йрейше* : р. *опойть*, *чрезмерно напоить*, *се йрейознае* : р. *обознаться*, *ошибочно принять* *одного человека за другого*, *йрейлови* : р. *разделить* *пополам*, *йрерани* : р. *прокормить*, *се йрероди* : р. *возродиться*, *переродить*-*ся*, *йрейрши* (пораз и сл.) : р. *потерпеть* (поражение) итн.

Посебна тешкотија за странци секако претставува постоењето на варијантите *пере-* и *пре-*, чијашто употреба во рускиот јазик е строго разграничена. Мешањето на овие две варијанти кај странци е, меѓутоа, редовна појава, толку повеќе што во стручната литература има само општи правила за нивната употреба. Варијантата *пере-* е во секој случај чисто руска, односно источнословенска творба, која е далеку пораспространета од втората (*пре-*), како кај глаголи со конкретно така и со други значења. Втората варијанта (*пре-*) спаѓа меѓу четирите префикси кои им се својствени на глаголите од книжно потекло и кои во современиот руски јазик се наполно непродуктивни: *воз-* (*возо-*, *вос-*), *пре-*, *пред-(о-)* и

низ- (о-), нис-. Во случаи кога се во употреба и двете варијанти, втората (пре-) истапува со апстрактно или преносно значење, на пр.: *переломитъ* : *преломитъ*(ся), *переступитъ* (порог) : *преступитъ*. Глаголите со овој префикс тука се затврдени преку црквенословенскиот јазик, но независно од тоа станале составен дел од лексиката на рускиот јазик, која во случајов е збогатена, што секако се потврдува, на пример, од следниве глаголи: *превозитъ* || *превосходитъ*, *превратитъ*, *презреть*, *преисполнитъ*, *преклонитъ*ся, *прекратитъ*, *преломитъ*(ся), *пренебречь*, *преобладать*, *преобразитъ*, *преодолеть*, *преподавать*, *преподнести*, *препоручитъ*, *препоясать*(ся), *препроводитъ*, *прервать*, *прекратитъ*, *пресечь*, *преставитъ*, *пресытитъ*, *претворитъ*, *претерпеть*, *преувеличить*, *преуменьшить*, *преуспеть* и др.

2. Суфиксот *-ну-* (*-тъ*) и дериватот *-ну* (*-тъ*). Слично на префиксите, и ова морфолошко средство служи за образување на свршен глагол кој со основниот глагол образува видски пар⁵⁾. Свршеноста тука се сфаќа како еднократно дејство или дејство кое има моментален карактер, со што и *-ну* во случајов внесува еден вид нова нијанса во однос на глаголот од кој е образуван. Разликата меѓу ова морфолошко средство и префиксите е главно во тоа што последниве можат да внесат и повеќе нијанси. Функцијата на свршен глагол кај *-ну*, сепак, како да превладува над посочената нијанса, така што помалку има основа за нивното izdelување во одделни глаголи. Проблемот на видскиот пар во секој случај се компликува со тоа што извесни глаголи имаат по два или дури три облика за свршен вид (сп. „*качатъ* || *покачатъ* и *качнутъ*; *кричатъ* || *закричатъ* и *крикнутъ*; *дѣргать* || *задѣргать*, *подѣргать* и *дѣрнутъ*“, Исаченко, стр. 159—160). Тргувајќи од ваквите глаголи, проф. Исаченко одбележува дека префиксите *за-* и *по-* не можат да се земат како „празни“ префикси, но тоа е главно случај и со суфиксот *-ну*. Макар што неговото сомневање има извесен резон, сепак останува факт дека врската на ваквите глаголи со основниот глагол е доста јака и претставува главна пречка за наполно izdelување на свршениот глагол од основниот. Од овие причини, мислам, не изгледа толку необично што од приведените и некои други непрефиксирани глаголи свршениот видски пар се образува со придавање како на определени префиски така и со суфиксот *-ну* (сп. на пр.: *сверкатъ* — *засверкатъ* и *сверкнутъ*), бидејќи и едното и другото морфолошко средство имаат приближно иста функција.

Јасно е, меѓутоа, дека ова се само одделни и не толку чести примери, така што нема место за некакво генерализирање и сл. Напротив, во најголем број случаи свршениот видски пар се образува со придавање кон основниот глагол даден префикс или суфиксот *-ну*. Така, ако се

⁵⁾ Во понови работи, меѓутоа, се разгледува како морфолошко средство кое не претставува чист показател на свршен вид, бидејќи според Маслов секогаш е сврзано, повеќе или помалку, со определени начини на дејство, најчесто со „семелфактивно“, т. е. дејство извршено со едно движење, во еден прием, на пример: *кољнуть*, *толкнутъ* итн. (Исаченко, стр. 254—255).

исклучи споменатата група глаголи, кај низа непрефиксирани несвршени глаголи свршениот вид се образува со суфиксот *-ну*, кој во случајов претставува „единствено продуктивно средство со значење на свршен вид“⁶⁾, но со нијанса на моменталност или еднократно дејство. На пример:

аука́ться — ау́кнуться, блесте́ть — блесну́ть, богáть — богну́ть, брýзгать, брýзнуть, глотáть, глотну́ть, двíгать — двíнуть, — зевáть — зевну́ть, икáть — икну́ть, кáпать — кáпнуть, кивáть — кивну́ть, кидáть — кíнуть, колб́ть — кольну́ть, махáть — махну́ть, мелькáть — мелькну́ть, моргáть — моргну́ть, нырáть — нырну́ть, óхать — óхнуть, свистéть — свíстнуть, скользítь — скользну́ть, стучáть — стúкнуть, толкáть — толкну́ть, хлебáть — хлебну́ть, хлопáть — хлопну́ть, чихáть — чихну́ть, шагáть — шагну́ть: мак. чекори — зачекори, шевелítь — шевельну́ть, но шевелítься — зашевелítься и др., како и ограничен број примери од типот — избéгать — избéгнуть, привыкáть — привыкну́ть.

Кај приведените и ним слични примери *-ну* не треба да се замешува со омонимичниот суфикс *-ну* во група глаголи од несвршен вид, како што се *в́януть, мёрзнуть, кр́пнуть, сóхнуть; тяну́ть* и сл. Од друга страна, треба да се одбележи исто така дека доста свршени глаголи на *-нуть* со придавање на префикси придобиваат нови лексички значења или нијанси, запазувајќи го притоа своето видско значење, на пример: „*двíнуть — задвíнуть, придвíнуть; дёрнуть — сдёрнуть; кíнуть — закíнуть, скíнуть, черкнутъ — в́ичеркнутъ, зачеркнутъ, подчеркнутъ*“ и сл., о. с., стр. 429.

При споредување на глаголите на *-ну-ть* со оние во македонскиот јазик, лесно се забележуваат големи сличности меѓу нив. Така, на голем дел од приведените и други вакви глаголи во македонскиот јазик им одговараат исто така образувања со суфиксот *-ну*, односно мак. *-не*, било со истиот или друг корен. И во рускиот и во нашиот јазик глаголите на *-ну* најчесто имаат широка употреба во јазикот. Распространетоста на глаголите со овој суфикс, сепак, не укажува на некаква апсолутна продуктивност на последниов. Напротив, не е тешко да се забележи дека како во македонскиот така и во рускиот јазик во низа примери со ова морфолошко средство не може да се образува свршен видски пар, што е секако доказ дека неговата продуктивност има ограничен карактер и во двата јазика. Во споредба со македонскиот јазик, тука отсутнуваат примери од типот *гревне* (: грее), *гледне, живне, пивне* итн., каде *-ну*, покрај свршеност, внесува и експресивна нијанса („умалителност на дејството“). Во рускиот јазик, меѓутоа, кај глаголите на *-ну-ть* се затврдиле нијанси од подруг карактер. Пред сè за разговорниот јазик е типична нијансата „неожиданность и энергичность

⁶⁾ Грамматика русского языка, АН СССР, стр. 428—429.

действия⁷⁾, при што суфиксот *-ну* во случајов пројавува забележлива продуктивност, особено во народните говори, на пример: *агитну́ть*, *спекулну́ть*, *тормозну́ть* и сл. Истава нијанса им е својствена и на глаголите на *-ану-ть*, каде вокалот *-а-* по пат на метанализа се сфатил за дел од суфиксот *-ну*, со што е добиен нов суфикс, кој отпосле минал и кај глаголи со друга основа, кое секако зборува за неговата продуктивност, но која е исто така најмногу изразена во народните говори, каде се среќаваат, на пример, образувања од типот: *дергану́ть*, *долбану́ть*, *мазану́ть*, *махану́ть*, *пугану́ть*, *резану́ть*, *стегану́ть*, *сыпану́ть*, *толкану́ть*, *тряхану́ть* итн.

Од изнесеното следува дека овој суфикс најголема распространетост и продуктивност има кај глаголите од типот *агитну́ть* и особено *долбану́ть*, но спрема кои литературниот јазик е сè уште резервиран. Од друга страна, најслабо се застапени примерите од типот *избегну́ть* — *избегну́ть* кои се главно литературни творби. Треба да се одбележи, меѓутоа, дека глаголите од типот *агитну́ть*, *долбану́ть*, *штрафану́ть* не смеат да се ставаат во ист ред со глаголкиот вид, односно наполно да се идентификуваат со него.

3. Менување на вокалот *-а-* од основата со *-и-*. Овој начин на образување свршени глаголи од несвршени има ограничена застапеност. Од друга страна, за одбележување е дека во стручната литература нема исто гледање кој од двата видски корелативи е основен — *свршениот* или *несвршениот* (сп. *бросать* — *брбсать*, *решать* — *решить* и сл.). Со оглед на тоа дека со *-а* се образуваат несвршени глаголи и од други основи, овој начин на образување видски пар се разгледува кај несвршените глаголи (в. стр. 597).

4. Примена на суплетивна форма или суплетивни видски парови. Под суплетивни, како што знаеме, обично се подразбираат видски парови образувани од различни корени кои имаат исто значење. Учебниците овој тип видски парови најчесто само патем го одбележуваат, при што во нив нема еднакво гледање и за самиот број на ваквите глаголи. Нивната проблематика секако заслужува повеќе внимание и соодветен пристап, особено ако се разгледуваат на компаративна основа. Одделните словенски јазици во однос на овие глаголи, општо земено, прилично се разликуваат меѓу себе. Современиот македонски јазик во секој случај познава три пара вакви глаголи (*вели* — *рече*, *гледа* — *види* и *прави* — *стори*) кои во полн состав не се застапени дури и во соседните словенски јазици.

Во рускиот јазик бројот на ваквите глаголи е далеку поголем, но самото нивно третирање кај одделни автори е различно. Повеќето граматички на рускиот јазик обично ги приведуваат следниве видски парови: *брать* — *взять*, *говорить* — *сказать*, *класть* — *положить*, *ловить* — *поймать*. Кон овие глаголи во одделни учебници се вклучу-

⁷⁾ А. М. Финкелъ и Н. М. Баженов, Курс современного русского литературного языка.

ваат и следниве парови: *докла́дывать* — *доложи́ть*, *укла́дывать* — *уложи́ть*, *находи́ться* — *очути́ться*, *ложи́ться* — *лечь*, *сади́ться* — *сесть*, *станови́ться* — *стать*, *покупа́ть* — *купить*. Тргувајќи од оваа или онаа позиција, одделни автори кон овие глаголи приведуваат и ред други. Со оглед на тоа дека споменатите глаголи како видски парови во другите словенски јазици обично не се среќаваат, можат да се земат како типично руски. При изучување и особено говорење на рускиот јазик овие глаголи претставуваат посебна тешкотија за странци, кое веќе само по себе бара извесно задржување.

брать — *взять*. Без да образуваат видски пар, двата глаголи се запазени и во современиот македонски јазик, но првиот од нив (*брать*) има подруго (веројатно првобитно) значење. Што се однесува до свршениот глагол *взять* (= мак. земе), во рускиот литературен јазик спрема него постои и несвршен глагол — *взимать* (< стсл. въз-имати), но со потесно значење, т. е. се употребува главно во примерите *взимать на-логи*, *пбилину* 'зема данок, царина'.

Посебно одбележување бараат исто така префиксираните свршени глаголи образувани од *брать*, чиешто соодветни парови ја имаат основата *-бирать* (сп. *вы́брать* — *выбира́ть*, *забра́ть* — *забира́ть*, *убра́ть* — *убира́ть*, *собра́ть* — *собира́ть*). На последниов пар во македонскиот јазик му одговара *збере* — *збира* и *собира*, кои обично немаат наполно издиференцирано значење. Од друга страна, повратната форма *собрáться* — *собира́ться* означува 'се приготви, тргне и сл.'

говорить — *сказать*. Вниманието тука го привлекува пред сè свршениот пар (*сказать*), каде непрефиксираниот глагол *казать* во овој и некои други јазици семантички доста се оддалечил, бидејќи истапува со значењето *укажува* (во словенечкиот, чешкиот, словачкиот и полскиот). Старото значење *каже* (*рече*) е запазено главно во српско-хрватскиот, македонскиот и бугарскиот јазик, но несвршениот вид тука минал во свршен. Интересно е во случајов дека и другите словенски јазици за овој видски пар имаат суплетивни форми.

Од несвршениот глагол *говорить* со придавање на префикси се образуваат свршени глаголи, се разбира, со различни значења, спрема кои се изведуваат и несвршени глаголи, т. е. видски парови, на пример: *сговори́ться* — *сговарива́ться*, *приговори́ть* — *приговарива́ть* (к смртной казни), *разговори́ть* — *разговарива́ть*. Со придавање на *раз-* префиксираниот глагол *сказать* е образуван нов префиксиран глагол кој има свој видски пар, т. е. *рассказа́ть* — *расска́зывать*.

класть — *положить*. Кај овој пар паѓа в очи дека од префиксираниот глагол (*положить*) во рускиот јазик не е запазен несвршениот облик (*ложить*). Сепак, најголем дел од префиксираниите глаголи се образувани не од основата *класть* туку од *ложи́ть*, при што се изведени нови суплетивни видски парови од типот *заложи́ть* — *закла́дывать*, *наложи́ть* — *накла́дывать*. Во некои случаи, зависно од значењето, префиксираниот несвршен глагол може да се образува од основата на *класть* или *ложи́ть*. Така, на пример, од глаголот *разложи́ть*, употре-

бен со конкретно значење (сп. р. вещи, книги на stole; р. на части и сл.), несвршениот вид гласи *раскладыватъ*, додека при изразување на преносно значење несвршениот вид се образува од основата *-лагать* (*разлагать* моралъ и сл.). Главно ист е случајот со глаголот *приложитъ*, кој употребен со конкретно значење (сп. на пр. *приложитъ руку к сердцу*) образува несвршен вид со глаголот *прикладыватъ* (*руку к сердцу*), но ако се употреби со преносно значење (сп. *приложитъ все свои силы к чему- н., приложитъ справку к заявлению* и сл.), несвршениот видски пар се образува со архаичната форма *прилагать* (усилия, силы). Во изрази од типот *умá не приложу́* и сл., се разбира, не треба да се бара видско соодветство поради петрифицираност. Слични финеси во употребата се забележуваат исто така кај глаголите *изложитъ* — *излагать* (теорию), *сложитъ* — *слагать* (с себя ответственность).

ловитъ — *поймать*. На овој видски пар во македонскиот јазик му одговара парот *фака* — *файи*. Непрефиксираниот глагол (ловитъ) кај нас се употребува со првобитното значење, кое во рускиот јазик е потиснато од *охотиться*. За разлика од претходниот пар, префиксирани глаголи тука се можни само од несвршениот видски пар (ловитъ), кој од своја страна образува свој видски пар (*уловитъ* — *улавливать*).

Од другите споменати суплетивни видски парови, за кои мислењата во одделните учебници се поделени, ќе се задржиме на следниве:

докладывать — *докладывать*. Овој видски пар претставува дериват на разгледаниот видски пар *класть* — *положить*, од кој е добиен со придавање на префиксот *до-*. Во речниците се предава со 1. и 2. во таа смисла што во првиот случај означува — реферира; рапортира; известува — известити; соопштува — соопштити; а во вториот — стави со додавање (сп. *докладывать* каша в тарелку). Како во едниот така и во другиот случај за префиксот *до-* е сврзано ново значење во однос на основниот глагол (*класть* — *положить*).

находиться — *очутиться* (се наоѓа — се најде). Несвршениот глагол со истото значење, но со изменет фонетски облик, е застапен и во нашиот јазик, додека свршениот видски корелатив претставува типична руска творба. Слично на претходниот видски пар, и тука нови образувања отсуствуваат.

Што се однесува до останатите споменати видски парови (сп. *ложиться* — *лечь*, *садиться* — *сесть*, *становиться* — *стать*, *купить* — *покупать*), нив тешко би можело да ги вклучиме во чисто суплетивни. Несвршениот и свршениот корелатив тука се разликуваат меѓу себе со поинаква основа, додека коренот им е главно ист. Но, се разбира, независно од тоа што не можат да се земат за наполно суплетивни, тие не се помалку важни во видскиот систем на рускиот јазик. Образовањето на видот тука, сепак, станува со друго морфолошко средство.

Покрај сите приведени видски парови, како што одбележивме, некои автори за суплетивни земаат и други глаголи, во кое изледа најдалеку оди Исаченко. При изделувањето на ваков тип видски парови тој тргнува главно од гледна точка на современиот руски јазик, како и од тоа дека претставуваат сериозна тешкотија за странци кои збору-

на овој начин, т. е. несвршен од свршен глагол, би можел да се земе за основна сфера на чисто видски или граматички образ у ва њ а. Но макар што ваквиот видски тип обично не дава основа за неговото преосмислување или поинакво гледање, одделни лингвисти и тука согледуваат извесни недоследности, така што и тој честопати не претставува наполно чист видски сооднос. Ваквото гледање на проблемот на видот сепак не наоѓа видлива примена во граматиките и прирачниците по руски јазик. Напротив, во голем број учебници по руски јазик на глаголскиот вид, како свршен така и несвршен, се гледа главно од аспект на продуктивност и непродуктивност на ова или она морфолошко средство.

Слично на свршените глаголи од типот *гать, насть, об́игеть* и др., каде свршениот вид не е врзан за определено морфолошко средство, извесен број примери од типот *клясть, дуть, звать, цвст́и, руб́ить* итн. се исто така видски „немотивирани“. Од друга страна, зависно од основниот глагол, т. е. глаголот од кој се образува соодветен несвршен пар, глаголите од несвршен вид обично се делат на п р и м а р н и и с е к у н д а р н и, односно разликуваме п р и м а р н а и с е к у н д а р н а имперфективација. Под п р и м а р н а имперфективација се подразбира образувањето на несвршени глаголи од прости (непрефиксирани) основни глаголи од свршен вид (тип: *гать — гав́ать, бросить — брос́ать, лечь — лож́иться*). Овој тип несвршени глаголи е застапен со релативно мал број образувања, бидејќи основната маса прости непрефиксирани глаголи се, како што напоменавме, од несвршен вид. За с е к у н д а р н а имперфективација се зема образувањето на несвршени глаголи од префиксирани свршени глаголи (тип: *закр́ыть — закрь́вать, стер́еть — стир́ать, приве́сть — привод́ить, спрос́ить — спра́шивать*). Ваквиот тип, односно типови, несвршени глаголи всушност претставуваат најчести образувања од несвршен вид.

Членовите на ваквите видски парови во лексички поглед обично се земаат за наполно синонимични, т. е. двата члена на еден ваков видски пар се форми на еден ист глагол-лексема. Но она што е лексема во рускиот јазик, далеку не секогаш е лексема и во нашиот јазик. Задржувајќи се на проблематиката и тешкотиите околу образувањето на несвршени глаголи од свршени, проф. *Исаченко* го одбележува, меѓу другото, следново:

„Вопрос о формальных средствах имперфективации, т. е. о типах суффиксации и о фонетических чередованиях в глагольных основах, гораздо сложнее, чем это может показаться на первый взгляд. С точки зрения родного языка, здесь все как будто ясно: русский, словак или чех, конечно, знают, как образуется форма нс/в того или иного приставочного глагола. . .

Но стоит только подойти к этому вопросу с точки зрения другого, пусть близко родственного, языка, как картина меняется: приемы имперфективации лишаются своей автоматичности, выбор формальных средств имперфективации оказывается немотивированным“ (стр. 176—177).

а) Суфикси со кои се образуваат несвршени глаголи

Со ваква функција во рускиот јазик истапуваат суфиксите *-и*, *-а*, *-ва*, *(-ова, -ева)*, *-ыва (-ива)*, со или без редување, кои, како што ќе видиме понатаму, имаат нееднаква застапеност и продуктивност. Кај извесни глаголи, предимно наследени од прасловенскиот јазик, суфиксацијата е придружена од редување (алтернација), кое во современиот македонски јазик, меѓутоа, најчесто изостанува. Изделувањето на приведените суфикси е всушност одраз на традиционалното гледање кон образувањето на глаголскиот вид, кое во поново време е исто така подложено на критика од страна на повеќе познати лингвисти. Меѓу нив е и *Исаченко* кој во споменатиот труд (стр. 177), тргнувајќи главно од тоа дека не е укажано во кои случаи се употребува *-а*, *-ја*, *-ва*, *-ыва (-ива)* или кон која глаголска основа се додаваат, направил обид за подруго класифицирање на глаголите со ваквите суфикси. Така, со оглед на тоа дека елементот *-а* што влегува во состав на завршокот (концовка) *-ать* може да се земе како суфикс („*обег-а-ть*“), како дел од суфикс („*на-игр-ыва-ть*“) или како краен вокал од дадена непроизводна основа („*зна-ть*“, *Исаченко* во сите вакви случаи изделува „классовый показатель“, т. е. во приведените глаголи *-а* се додава кон завршокот *-ть*: *обег-ать*, *наигрив-ать*. На истиов принцип, освен *-ыв* (*-ив*), тој ги изделува суфиксите *-в* и *-ев*, а во посебна група ги дава глаголите со „бессуфиксна имперфективација“.

Неговата класификација во голема мерка е изградена врз основа на глаголските разреди (классы глаголов) кои се делат на продуктивни и непродуктивни, дел од кои имаат свои подгрупи. Заедно со класификацијата тој изнесува интересен материјал и дава оригинални решенија и смели заклучоци. Започнувањето со класификацијата и воопшто со неговото гледање на видот, особено образувањето на видскиот пар, не би смеело да се одмине при разгледувањето на овој проблем. Сепак, без извесно упростување, по наше разбирање, неговата класификација тешко би можела да најде место во учебниците по руски јазик, барем не наполно. Користејќи го во голема мерка неговиот материјал, тука ќе се послужиме со една од постојните класификации која главно превладува во граматиките на рускиот јазик.

Од приведените суфикси кои служат за образување на несвршени глаголи (*-и*, *-а* или *-ја*, *-ва* и *-ыва* или *-ива*) на македонскиот јазик му е непознат само последниот, место кој е застапен суфиксот *-ува* < *-ова*. Со последниот суфикс (*-ыва*) рускиот јазик наполно се разликува од нашиот и повеќето други словенски јазици, кое веќе само по себе бара поопстојно задржување. Но извесни разлики меѓу рускиот и нашиот јазик во однос на видот се откриваат, повеќе или помалку, и кај другите суфикси, кои им се општи на сите словенски јазици. Од оваа причина се наложува секој од нив да биде поодделно разгледан, притоа со повеќе задржување онаму каде разликите меѓу рускиот и македонскиот јазик се позначителни, како во поглед на распространетоста така и во однос на особеностите што ги имаат приведените суфикси во рускиот јазик.

Посебно прашање во изделувањето на морфолошките средства за образување на несвршените глаголи, нивниот редослед и разгледу-

вање секако претставуваат учебниците по руски јазик, кои во случајов доста се разликуваат меѓу себе. Тоа во голема мерка доаѓа во резултат на теоретската раздвоеност по ова прашање, а во извесни случаи и поради мешање или заменување на самите суфикси. Во последниов случај потребно е пред сè да се издели вистинскиот суфикс кај даден несвршен видски пар (сп. на пр.: *вырвать* — *вырыв-а-ть*, *закрывать* — *закры-ва-ть*, *догодять* — *догод-ыва-ть*, *затянуть* — *зате-ва-ть*, *вышить* — *выши-ва-ть*, *обкрутить* — *обкручи-ва-ть*). Како средство за разликување на *-а* или *-ва* и *-ыва* (*-ива*) во случајов може да послужи акцентот, кој кај глаголите на *-а*, *-ва* паѓа на суфиксот а кај оние на *-ыва* (*-ива*) пред суфиксот (сп. *вырвать*—*вырыв-а-ть* *закрывать* — *закры-ва-ть*; *догодять*—*догод-ыва-ть*, но *обкрутить* — *обкручи-ва-ть* и *обкруч-ива-ть*).

Од друга страна, во образувањето на несвршени видски парови важно место секако зазема појавата р е д у в а њ е (алтернација), која опфаќа определени вокали и консонанти, а кај извесни глаголи истовремено вокал и консонант. Ова морфолошко средство не истапува само, туку претставува придружен елемент кај споменатите суфикси. Како појава тоа има свои корени дури во индоевропскиот јазик, но во словенските јазици со ваква функција одамна престанало да е продуктивно. Но, макар и непродуктивно, тоа е составен дел од глаголскиот вид на секој словенски јазик, така што во извесна мерка претставува карактеристична црта кај секој од нив, па затоа не смее да се одмине при разгледувањето на глаголскиот вид.

При споредба на оваа појава во рускиот и македонскиот јазик, лесно се откриваат низа совпаѓувања или сличности, но исто така и извесни разлики меѓу нив. Тоа доаѓа главно оттаму што редувањето во нашиот јазик кај извесни гласови дава подруги рефлекси или пак изостанува. Во секој случај, далеку подобро е запазено кај вокалите, додека во консонантизмот е ограничено главно на *ш*, *г*, *н* (кај последниов недоследно) кои минуваат во *к*, *г*, *н*, а во рускиот јазик во *ч*, *ж* односно *ц*, *жг*. Во одделни, изолирани случаи македонскиот јазик, освен тоа, познава и редување на *з*, *ж/г*, на пример: *влезе* — *влага*, покрај *влегува*, *вложи* — *влага* в. *вложува*. Посебно одбележување тука бара фактот дека пред суфиксот *-ва* редувањето изостанува и кај споменатите консонанти, кои всушност претставуваат единствена трага од оваа некогаш честа фонетска појава. Со оглед на тоа дека не настапува само туку како придружувачки елемент кај споменатите суфикси, поцелесообразно е да биде одбележано при разгледувањето на последниве, со кое се избегнува неизбежно повторување. Тука се ограничуваме само со посочување — кои редувања во современиот руски јазик се вршат најчесто:

$\theta/и$, $o/ы$, $e/и$, $a/им$, $a/ин$; n/n ; или: $b'/бл'$, $n'/пл$, $v'/вл'$, $f'/фл'$, $m'/мл'$, $z'/ж$, $s'/ш$, $g'/ж$ или $жg'$, $t'/ч$ или $ц$; $st/ск$ или $ц$; или $ч/к$, $г/ч$.

Суфиксот *-и* (*ть*). Во повеќето учебници на рускиот јазик наполно е изоставен како морфолошко средство за образување несвршени видски парови, што се објаснува главно со фактот дека во однос на

другите суфикси со ваква функција има најслаба застапеност и наполно е непродуктивен. За дел од ваквите глаголи, чијшто број е воопшто ограничен, карактеристично е, освен тоа, редувањето на *e* во *o*, кое во македонскиот јазик редовно изостанува, на пример:

вы-, до-, за-, при-, увести — *вы-, до-, за-, при-, уводить* (: мак. до-, за-, приведе — до-, за-, приведува), *до-, привезти* — *до-, привозить*, *вы-, до-, при-, разнести* — *вы-, до-, при-, разносить, произвести* — *производить, произнести* — *произносить* и сл., како и примери од типот: *лечь* — *ложиться* (мак. легне — легнува), *сесть* — *садиться*, *стать* — *становиться*, кои често се земаат за суплетивни форми. (в. стр. 590–591).

Суфиксот *-а (ть)*. Во споредба со разгледаниот суфикс *-и*, ова морфолошко средство во рускиот јазик е далеку почесто, без да има притоа некоја видлива продуктивност. Од друга страна, треба да се одбележи и тоа дека одделните граматика по руски јазик кон ова морфолошко средство имаат различен пристап. Така, во едни⁸⁾ се разгледува како менување со суфиксот *-и* (*бросить* — *бросать*), во други ваквите глаголи се земаат за основни спрема кои со суфиксот *-и* се образува свршен видски пар⁹⁾, додека *Исаченко* го вклучува во групата бессуфиксна имперфективација. Ако се земе само како менување на споменатиот суфикс *-и* во *-а*, тогаш примерите од типот *обидеть* — *обижать*, *пасть* — *падать*, *исчезнуть*, — *исчезать* и сл. остануваат неопфатени, односно необјаснети. Земањето на глаголите на *-а* за основни, т. е. такви од кои се образуваат свршени, исто така не би можело да се прифати, меѓу другото, поради тоа што ваквото редување е типично токму кај глаголите од несвршен вид, кои се во случајов образувани од соодветни свршени глаголи. Навистина, редувањето кај некои вакви глаголи изостанува, но останува непобитен факт дека претставува карактеристичен белег на несвршените глаголи. Со оглед на тоа дека разликите меѓу рускиот и македонскиот јазик и тука не се незначителни, редувањето може истовремено да се вклучи во средствата за групирање на ваквите глаголи. Така, во современиот руски јазик овој тип глаголи може да се раздели на следниве групи и подгрупи:

а) Глаголи на *-ать (-ять)* образувани од свршени глаголи на *-ить*, т. е. од V продуктивен разред, односно IV спрема Добровски и др. Глаголите образувани на овој начин претставуваат најмногубројна група глаголи на *-ать*, која опфаќа предимно префиксирани образувања. Во неа влегува и извесен број глаголи од црквенословенскиот јазик со типичните редувања

⁸⁾ И. Г. Голанов, о. с., стр. 158.

⁹⁾ Н. С. Валгина, Д. Э. Розентаљ, М. И. Фомина, В. В. Цанукевич, Современный русский язык, Москва — 1966, стр. 234. А. М. Финкель и Н. М. Баженов, стр. 397: *бросать* — *бросить*, *кончат* — *кончить*, *решат* — *решить* и т. д., но на стр. 398: *стереть* — *стирать*... , *изложит* — *излагать*.

т'/щ, г'/жг'. Во составот на оваа група глаголи истапуваат следниве подгрупи:

а) Основниот глагол од кој е образуван несвршениот претставува не префиксиран свршен глагол:

брóсить—бросать, хватить (= мак. згравчи) — хватать, кончить — кончать, лишить—лишать; решить—решать; или: простить — прощать;

а) Основниот глагол од кој е образуван несвршениот претставува префиксиран свршен глагол. Оваа група глаголи, од своја страна, може да се подели по согласката пред *-и-*, каде обично настапува редување:

б'/бл': *влюбиться — влюбляться, истребить — истреблять, углубить — углублять, употребить — употреблять;* но без редување: *вырубить — вырубать;*

п'/пл': *зацепить — зацеплять, накопить — накапливать, облепить — облеплять, укрепить — укреплять, но: купить — покупать, поступить — поступать.*

в'/вл': *(воз)обновить — (воз)обновлять, объявить — объявлять, оживить — оживлять, оставить — оставлять, появиться — появляться, приготовить — готовить, прославить — прославлять;*

ф'/фл': *разграфить — разграфлять; потрафить — потрафлять;*

м'/мл': *ознакомить — знакомить, преломить — преломлять, устремить — устремлять; оформить — оформлять; утомить — утомлять;*

н': *затемнить — затемнять, извинить — извинять, изменить — изменять, обвинить — обвинять, подменить — подменять и подменивать, сохранить — сохранять, стеснить — стеснять, укоренить — укоренять;*

л': *заземлить — заземлять, осмыслить — осмыслять и осмысливать, отделить — отделять, перечислить — перечислять, удалить — удалять;*

з': *заострить — заострять, ободрить — ободрять, измерить — измерять;*

д'/ж и жд' (цслов.): *зарядить — зарядять, снабдить — снабжать, соорудить — сооружать; но: возбудить — возбуждать (мак. возбуждува), наградить — награждать, нагромоздить — нагромождать, освободить — освобожждать, охладить — охлаждать, предупредить — предупреждать, пробудить — пробуждать;* глаголот *родить* во случајов има смешани форми — *родить—рожать*, но *порождать, рождение, рожденный;*

т'/ч или щ (цслов.): мак. *ӣ : ѳ или ӣ/к* *встретить—встречать;* мак. *сретне—сретнува и среќава, заметить—замечать*, но без редување *пролететь—пролетать;* или: *возвратить—возвращать, возмутить—возмущать, воплотить—воплощать, запретить—запрещать, обогатить—обогащать, обратить—обращать, осветить—освещать, посетить—посещать, прекратить—прекращать;*

з'/ж: понíзить—понижа́ть, отобразíть—отобража́ть, на-, по-
грузíть — на-, погружа́ть, преобразíть—преобража́ть;

с'/ш: повýсить—повыша́ть, укра́сить—украша́ть; но спросíть—
спра́шивать;

ст'/ск или **щ** (целов.): отпу́стить—отпу́скать (пустить—пускать),
возместíть— возме́щать, отомстíть—отомща́ть, поместíть—
помеща́ть, посетíть—посеща́ть, сгустíть—сгуща́ть, угостíть—
угоща́ть;

тв'/щвл' претставува особен тип старословенско редување главно
во видскиот пар умертвíть—умерщвля́ть.

Обратен случај на редување претставуваат примери од типот
избежа́ть—избегáть, изложíть—излага́ть, приложíть—прилага́ть (сп.
мак. вложи—влага). Од друга страна, нема основа за редување во при-
мери од типот обучíть—обучáть; разрешíть—разрешáть;

а) Основниот глагол од кој е образуван несвршениот нема спрема
себе непрефиксиран глагол. Глаголите што припаѓаат на оваа група се
предимно од црквенословенско потекло, на пример: победíть—побеж-
да́ть, убедíть—убежда́ть; уничтóжить—уничтожа́ть, истребíть—ис-
требля́ть, распределíть—распределя́ть.

Ваму спаѓаат и неколку глаголи од чисто руско потекло: обидеть—
обижа́ть, отвéтить—отвеча́ть; отличíть—отличáть, получíть—полу-
ча́ть, снабдíть—снабжа́ть.

Приведените и ним слични глаголи во трите подгрупи, општо
земено, не се малубројни, но голем дел од нив се карактеризираат со
редување, кое претставува непродуктивно средство за образување на
несвршени глаголи. Како продуктивен *-а-ть/-я-ть* е главно кај деноми-
нативни образувања од типот заземлíть—заземля́ть, прилунíть—при-
луня́ть, заострíть—заостря́ть, разграфíть—разграфля́ть и сл.

б) Секундарни глаголи изведени од префиксирани образувања
со суфиксот *-ну-ть*: замёрзнуть—замерза́ть, исчéзнуть—исчезáть, при-
липнуть—прилипа́ть. промóкнуть—промока́ть.

Редување тука се забележува и кај глаголите на *-сохнуть* и *-до-
хнуть*, т. е. *о/ы*: засóхнуть—засыха́ть, издóхнуть—издыхáть, вздох-
нуть—вздыхáть, како и кај изолирани глаголи од типот заснúть—за-
сыпа́ть; увянуть—увядáть, утонúть—утопа́ть, согнúть—сгиба́ть, при-
коснúться—прикаса́ться.

в) Секундарни глаголи на *-ать* изведени од т. н. коренски префикс-
сирани глаголи:

а) Без редување во основата: обрестí—обрета́ть, подместí—
подмета́ть, сгрестí—сгребáть, потрястí—потреса́ть; зарастí—зара-
ста́ть; обгрызть—обгрыза́ть, спастí—спаса́ть, расцветстí—расцветáть;
или: съесть—съеда́ть, слезть—слезáть.

б) Со редување во коренот:

ч/к, ч/г: извлéчь—извлека́ть, пропéчь—пропекáть, затéчь—
затека́ть; остричь—острига́ть, помóчь—помога́ть, сбере́чь—
сберега́ть;

а/и: *помяну́ть*—*поминáть*, *вспомяну́ть*—*вспоминáть*; со основата *-помнитъ*: *за-*, *вс-*, *на-*, *припомнитъ* — *за-*, *вс-*, *на-*, *припоминáть*;
а/и: *начáть* — *начинáть*, *пожáть* 'пожние' — *пожинáть*, *проклясть*—*проклинáть*;

а/и: *за-*, *приня́ть*—*за-*, *принимáть*, *обня́ть*—*обнимáть*, *отня́ть*—*отнимáть*; *на-*, *по-*, *раз-*, *сжáть*—*на-*, *по-* *раз-*, *сжимáть*;

е/и: *вытереть*—*вытира́ть*, *простереть*—*простира́ть*, *за-*, *отпереть* — *за-*, *отпира́ть*, *умереть* — *умира́ть*, *предпочесть* — *предпочита́ть*, *счесть* — *счита́ть*;

θ/е/и: *за-*, *собрáть* — *за-*, *соберу́* — *за-*, *собира́ть*, *разобрáть* — *разберу́* — *разбира́ть*, *содра́ть* — *сдеру́* — *сдира́ть*, *разостла́ть* — *растелю́* — *растила́ть*;

θ/ы: *оборва́ть* — *обрывáть*, *ото-*, *при-*, *созва́ть* — *ото-*, *при-*, *созыва́ть*, *по-*, *разосла́ть* — *по-*, *рассыла́ть*; или: *просну́ться* — *просына́ться*.

Во поглед на акцентот, може да се одбележи дека кај сите споменати групи глаголи од несвршен вид паѓа на *-áть*, додека во свршен вид кај едни глаголи стои на основата, а кај други на *-ítъ*.

Суфиксот *-ва (ть)*. Во споредба со *-а*, ова морфолошко средство има значително послаба распространетост и наполно е непродуктивно како во македонскиот така и во рускиот јазик. Со *-ва* се обрадуваат несвршени глаголи главно од коренски, предимно префиксирани глаголи. Голем број од ваквите глаголи се застапени и во македонскиот односно другите јужнословенски јазици, на пример:

вы-, *от-*, . . . *пить* — *вы-*, *от-* *пивáть*, *до-*, *по-* *знать* — *до-*, *по-* *знавáть*, *за-*, *при-* *крыть* — *за-*, *при-* *крывáть*, *о-*, *раз-* *деть* — *о-*, *раз-* *деватъ*, *по-* . . . , *раз-* *дать* — *по-*, *раз-* *давáть*, *до-*, *со-* *зреть* — *до-*, *со-* *зревáть*, *до-*, *за-*, *по-* *лить* — *до-*, *за-*, *по-* *ливáть*, *до-*, *раз-*, *у-* *бить* — *до-*, *раз-*, *у-* *бивать*, *с-*, *у-* *мыть*—*с-*, *у-* *мывáть*, *за-*, *со-* *греть*—*за-*, *со-* *греватъ* и др.

Кај извесен број глаголи од овој тип суфиксот *-ва* отсутствува во македонскиот или рускиот јазик, односно самиот глагол на еден од двата јазика не му е познат, на пример:

встáть — *вставáть* (мак. стане — станува), *застáть* — *заставáть*, (: мак. затече), *пристáть* — *приставáть* (со повеќе значења), *отстáть*—*отставáть* (: мак. застане), *устáть*— *установáть* (: мак. се замори), *заболéть* — *заболеватъ*, *оголéть* — *оголеватъ*, *затéять* — *затевáть*, *нажítъ* — *наживáть*, *остýть* (покрај *остýнуть*) — *остывáть*, *обозрéть* — *обозреватъ*; или: мак. *кладе* (свр.) — *клава*, *дойкае* — *дойкава*, покрај *дойкајува*; или: *вейи* — *векава*, *срејине* — *срекава*, *види* — *виџава* и сл., покрај *вейува*, *срејнува*, *видува*.

Освен кај приведените и ним слични примери, овој суфикс е застапен и кај деноминативни образнувања од типот *совершенствоватъ* (<совершенство), *свирепствоватъ*, *упрямствоватъ*, *чувствоватъ* и сл., кои се карактеристични за старословенскиот јазик. Преку вакви глаголи по

пат на префиксација се образувани примери како што се *почувствовать*, *усовершенствоват* итн., а отпосле по метанализа е изделен суфиксот *-ова* кој минал на примери од типот *очарова́ть*, *па́мятовать*, *по́льзоваться*, *рисува́ть*, *соболе́зновать*, *собброва́ть*, *совета́ть*, *согласова́ть*; *ворова́ть*, *голосова́ть*, (за)страхова́ть; или *че́ствовать*; *агресова́ть*, *арестова́ть*, *забинтова́ть*, *кредитова́ть*, *плутова́ть*, *салютова́ть*, *фехтова́ть*, *шифова́ть*; *вары́ровать*, *илустри́ровать*, *марширова́ть*, *скици́ровать* итн. Ваквите примери зборуваат не само за распространетоста туку и за продуктивноста на *-ова* како суфикс.

Во учебниците по руски јазик, меѓутоа, *-ова* ретко се изделува и разгледува како одделен суфикс.

Суфиксот *-ыва (-ива)*. Застапен е во две форми *-ыва* и *-ива* кои претставуваат варијанти на еден ист суфикс. Освен на рускиот, односно источнословенските јазици, каде истанува како главно продуктивно средство за образување на несвршени глаголи од свршени и итеративни од несвршени, познат му е исто така на српскохрватскиот јазик. Очигледно е дека историски се развил од суфиксот *-ва*. Начинот на кој станало неговото изделување и затврдување, меѓутоа, во постојната литература за рускиот јазик не е наполно осветлен. Засага за најкомпететно обично се зема мислењето на Кузьнецов¹⁰), кој смета дека „Исходной точкой послужил глагол *бывати*, где *ы* входит в корень (ср. *быть*)“. И покрај тоа што „*бывать*“ — несомнено има честа употреба во јазикот, тешко би се сложиле дека изделувањето и затврдувањето на еден ваков суфикс станало само преку овој глагол. По наше мислење, веројатно изгледа дека е добиен преку глаголите со основа на *-и* и суфиксот *-ва* во примери од типот *присвои́ть* — *присво́ивать*, *успоко́ить* — *успока́ивать*, *опозо́рить* — *опозо́ривать*, *выбро́сить* — *выбрасыва́ть*, *закончи́ть* — *заканчива́ть*, *спроси́ть* — *спра́шивать*, *сúзми* — *сúжива́ть* итн. (сп. и схрв. *prosvetiti* — *prosvećivati*, *razraditi* — *razradivati*, *uporediti* — *uporedivati*, *usmeriti* — *usmerivati* итн. спрема кои отпосле се образувани примери од типот *dokazati* — *dokazivati*, *nadovezati* — *nadovezivati*, *saradivati* итн.).

Преку приведените и ним слични глаголи по пат на метанализа (переразложение) *-и* од основата било сфатено како дел од суфиксот *-ва*, т. е. добиен е нов дериватен суфикс *-ыва (-ива)*, кој отпосле минал и на други основи.

Првите образувања на *-ыва (-ива)* се во секој случај ретки и во спомениците од XIII и XIV век често се среќаваат наспoredно со оние на *-ать* (сп. на пр.: „*не посоуживати* — *не посоужати*“; или „*а приставовъ не пристаивати* — *не пристаивати*“, о. с., стр. 290).

Во современиот руски јазик *-ыва (-ива)*, како што одбележивме, претставува главно продуктивно средство за образување на несвршени, односно итеративни глаголи. Основата на која се придава овој суфикс свршува на вокал или консонант, при што во првиот случај редовно

¹⁰) Историческая грамматика русского языка, АН СССР, Москва—1963, стр. 268.

вѣтолкать — *вѣтѣлковать*, *заработать* — *зарабатывать*, *об-*
про-играть — *об-*, *про-игрывать*; *забрѣнуть* — *забрѣживать* и др.

Редувањето на *о/а* во случајов претставува распространето средство, особено во разговорниот јазик. Меѓутоа, литературниот јазик кај доста вакви образувања сè уште се оградува (сп. на пр.: *подытѣживать*, *сосредотѣчивать* и сл. место лит. *подытѣживать*, *сосредотѣчивать*). Во современиот руски јазик редувањето изостанува пред сè во примери од типот *обеспокѣить* — *обеспѣчивать*, *опозбрѣить* — *опозбравать*, *подзадбрѣить* — *подзадбравать*, *приурѣчить* — *приурѣчивать*, *сосредотѣчить* — *сосредотѣчивать*, *узакѣнить* — *узакѣнивать* и *узакѣнят*, *уполномѣчить* — *уполномѣчивать*.

Историски земено, бројот на примерите со редување на *о/а* во коренот е значително зголемен (сп. на пр. кај Пушкина „не оспоривай глупца“, Памятник, за лит. *оспаривать*). Овој процес сепак не е завршен и претставува извесна тешкотија кај ваквите глаголи не само за странци туку и за Руси, бидејќи постои колебање меѓу формите *с о* и *б е з р е д у в а њ е* на *о/а*, како и меѓу суфиксите *-ать* и *-ывать* (*-ивать*). Граматиките на рускиот јазик во случајов доста си противречат честопати кај едни и исти глаголи, давајќи предност на едната или другата форма или допуштајќи ги и двете форми. Во Академската граматика, освен тоа, се приведуваат двојни форми од типот *удостѣивать* и *удостѣивать*, *готрѣбываться* и *готрѣбываться* кај еден ист писател (стр. 437). Меѓу ваквите примери најчесто се среќаваат следниве глаголи:

обуслѣвить — *обуслѣвливать* и *обуслѣвливать*, *удѣвить* — *удѣвивать* и *удѣвивать*; или: *опѣшлить* — *опѣшливать* и *опѣшлять*, *разрѣзнить* — *разрѣзнивать* и *разрѣзнять*, *ускѣбрить* — *ускѣбравать* и *ускѣрять*, *подменѣить* — *подменѣять* и *подменѣивать*¹¹⁾.

Редувањето *е/ѣ*. За разлика од глаголите со *о* во коренот, каде се можни две варијанти — *с о* и *б е з р е д у в а њ е*, тука минувањето на *е* во *ѣ* се врши само во случаи кога *е* се наоѓа под акцент и пред тврд консонант, т. е. кај глаголите со варијантата *-ыва*, на пример:

захлестнѣуть — *захлѣстывать*, *обтесѣать* — *обтѣсывать*, *отвоевѣать* — *отвоевѣивать*, *подседлѣать* — *подседлѣивать*, *причесѣать* — *причѣсывать*, *растрѣпѣать* — *растрѣпѣивать*, *сверстѣать* — *свѣрстывать*, *подчеркнѣуть* — *подчѣркивать* и др.

Глаголите со варијантата *-ива* по правило го запазуваат вокалот *е* од коренот, на пример:

долечѣить — *долѣчивать*, *дочертѣить* — *дочѣрчивать*, *насверлѣить* — *насвѣрливать*, *подстрелѣить* — *подстрѣливать*, *подменѣить* —

¹¹⁾ Ожегов — Шапиро, Орфографический словарь русского языка.

подмѣнѣвать, расцѣнить — расцѣнивать, удержѣть — удерживать итн.

Редување во консонантизмот од основата. Консонантот од основата, т. е. оној пред суфиксот *-ѣва (-ива)* кај едни глаголи се запазува (сп. *выработѣть — выработѣвать, переписѣть — переписѣвать*), а кај други е подложен на редување, кое станува главно спрема посочениот образец (в. стр. 596), на пример: *налѣжитѣ — налѣживѣть, отцѣдитѣ — отцѣживѣть, прослѣдитѣ — прослѣживѣть; облокотѣть — облокѣчивѣть, закрутитѣ — закручивѣть, уплатѣть — уплѣчивѣть, сѣзѣть — сѣживѣть, спросѣть — спрашивѣть* итн. Појавувањето на еден или друг консонант пред суфиксот *-ѣва (-ива)* е доста сложено и од гледна точка на современиот јазик тешко се подава на објаснение (сп. *выбросѣть — выбрасѣвать, замесѣть — замѣшивѣть* и сл.).

Со цел да се покаже систематичност, некои автори (Исаченко), како што споменавме, образувањата на *-ѣва (-ива)* ги разгледуваат во врска со глаголските разреди (классы), и тоа на пет продуктивни и пет непродуктивни. Тука во најопшти црти се задржуваме на првите.

Првиот (продуктивен) разред (*-аю, -аешѣ*). Глаголите на *-аѣ* образуваат имперфективни форми со варијантата *-ѣва*, а оние на *-аѣѣ*, односно *-аѣѣ* по *ч, ж, ш* — со *-ива*, на пример: *прочѣтѣть — прочѣтѣвать, обдѣмѣть — обдѣмѣвать* итн., но *размѣнѣть — размѣнивать, расстрѣлѣть — расстрѣливать; спѣять — спѣивѣть; прислѣшатѣсь — прислѣшивѣть* (: мак. потслушува) и др.

Вториот (продуктивен) разред глаголи (*-ею, -еешѣ*) речиси не е застапен со образувања на *-ѣва (-ива)*. Редок исклучок претставува *выздорѣветѣ — выздорѣвливать*.

Третиот (продуктивен) разред глаголи (*-у, -уешѣ*) се карактеризира, меѓу другото, со следнава особеност. Суфиксот *-ѣва* се придава не непосредно кон коренот од глаголот туку кон коренот проширен со елементот *-ов, -ев*, кое се објаснува главно со влијанието на глаголите од типот *ковѣть, сновѣть, совѣть, жевѣть, плевѣть*, кои групата *-ова-* ја содржат во основата. образувањата на *-ѣва (-ива)* тука претставуваат жив и продуктивен тип, на пример:

обосновѣть — обосновѣвать, подковѣть — подковѣвать, разрисовѣть — разрисовѣвать, рассовѣть — рассовѣвать; заплѣвѣть — заплѣвѣвать, расклѣвѣть — расклѣвѣвать, размежевѣть — размежевѣвать и др.

Четвртиот (продуктивен) разред глаголи (*-ну, -нешѣ*). Изведувањето на имперфективни глаголи од префиксирани тука е доста замрсно, кое доаѓа оттаму што како основни најчесто не истапуваат глаголите на *-нутѣ*, туку оние на *-аѣѣ* (сп. *раскѣнутѣ/раскѣдѣть/раскѣдѣвать*). Сепак од гледна точка на современиот јазик во случајов треба да се тргнува од префиксираниот глагол, толку повеќе

што основниот глагол, т. е. оној на *-ать*, честопати е запазен главно во народните говори. Во својство на примери можат да се приведат следниве образувања: *загляну́ть — загля́дывать, разверну́ть — развертыва́ть, затро́нуть — затра́гивать, всполо́снуть — всполо́скивать* итн.

Врската на формите на *-ывать (-ивать)* со оние на *-ать* се потврдува и од примери како што се *всу́нуть — всо́вывать (: совать), сплю́нуть — сплёвывать* и сл. Од друга страна, понови образувања претставуваат глаголите со запазен консонантизам во коренот: *захлебну́ться — захлёбыва́ться, взв́изнуть — взв́изгивать* и др.

Петтиот (продуктивен) разред глаголи (*-ю, -ишь*). Секундарните имперфективни глаголи во случајов се образуваат или по пат на менување на суфиксите *-и* и *-а* од основата (тип *отв́етить — отве́чать*) или со суфиксот *-ыва (-ива)*. До колку коренот на основниот глагол на *-ить* завршува на *ж, ш, ч, ц, н', л', р* и *ј* имперфективните форми ја добиваат варијантата *-ива*, на пример: *обсу́шить — обсу́шивать, оцeníть — оцeníвать, устрóить — устрóивать* итн.

Глаголите со друг консонант во коренот по правило познаваат редување на консонантот:

сгла́дить — сгла́живать, уплати́ть — упла́чивать, отрасти́ть — отращива́ть, заморози́ть — замора́живать, разв́есить — разв́ешивать, приспособи́ть — приспособля́вать, откорми́ть — откармливать; вы́ездить — вы́езживать и др.

Во извесен број вакви глаголи редувањето на консонантот од основата изостанува, на пример: *забро́сить (мяч): забросáть (цветами), забр́асывать, захвати́ть — захватыва́ть, закуси́ть — заку́сывать, проглоти́ть — проглатыва́ть; или: перета́щить (шкаф) и перетаска́ть (вещи) — перетáскивать, откати́ть — отката́ывать*. Од друга страна, за овој разред глаголи е карактеристично секако и заменувањето, односно мешањето со глаголите на *-ать*:

осмы́слить — осмы́слять и осмы́сливать, накопи́ть — накопля́ть и нака́пливать, подмени́ть — подменя́ть и подме́нивать.

Што се однесува до непродуктивните разреди, образувањата на *-ыва (-ива)* тука имаат извесна распространетост главно во VI и X разред, сосем ретки се во VII и VIII, а напoлно изостануваат во IX разред. За образувањата од VI разред е притоа карактеристично дека се без редување на консонантот пред *-ыва*, на пример: *обглода́ть — обгло́дывать, облизáть — облизыва́ть, отыска́ть — оты́скивать, переписа́ть — переписыва́ть* итн. Малубројните примери од VIII разред се застапени само со варијантата *-ива*: *засиде́ться — заси́живаться, посмотре́ть — просмáтривать*. Во последниот разред (X) почесто се среќаваат главно следниве глаголи:

обкра́сть — обкра́дывать, учéсть — учиты́вать, присе́сть — приса́живаться, перемоло́ть — перемáлывать, распорóть — распа́рывать, расколóть — раскáлывать.

β) **Образување на несвршени глаголи од свршени со пренос на акцентот**

Во образувањето на глаголскиот вид акцентот игра важна улога, повеќе или помалку, кај сите споменати морфолошки средства. Голем број несвршени глаголи се разликуваат од својот свршен видски пар, меѓу другото, и со акцентот (сп. на пр.: *вѣйти* — *выходѣть*, *брѣсѣть* — *бросѣть*, *обѣдеть* — *обижѣть*, *созрѣть* — *созрѣвѣть*, *спросѣть* — *спрашивѣть* итн). Во вакви и слични примери акцентот, сепак, не истапува сам со видска функција, туку претставува придружен елемент на суфиксите *-и*, *-а (-я)*, *-ыва (-ива)*. Со улога на видска функција, т. е. како средство за образување на несвршен глагол од свршен, акцентот претставува најслабо распространето средство, кое е ограничено на извесен број примери изведени главно од глаголите *сѣпать* и *рѣзѣть*:

на-, об- рассѣпать (свр. вид) — *на-, об-, рассыпать* (несврш. вид);
вѣрезѣть, разрѣзѣть (сврш.) — *вырезѣть, разрезѣть* (несвр.).

Образувањето на сегашното и простото идно време е исто така изразено со различни форми (сп. *насыплю, -ешь...* — сврш.: *насыпѣю, -ѣешь...* — несврш., *разрѣжу, -ешь...* — сврш.: *разрезѣю, -ѣешь...* — несвр. вид). Слично разликување на формите од сегашно и идно време им е својствено, освен тоа, на префиксираните глаголи во основата на кои им лежи *знать* — *знавѣть*, на пример: *до-, за-, при-, у-знаю, -ѣшь...* (сег. вр.): *до-, за-, при-, у-знѣю, -ешь...* (идно вр.).

Непарни глаголи

Овој тип глаголи, од своја страна, се делат на две основни групи: α) едновидски и β) двовидски глаголи. За едната и другата група е општо дека немаат соодветен видски пар, т. е. за разлика од парните истапуваат само со една форма. Постојната литература за овој тип глаголи е, општо земено, доста нејасна и со празнини, што наоѓа одраз и во учебниците кои ваквите глаголи најчесто само патем ги одбележуваат. Двете групи глаголи се карактеризираат со следниве особености и распространетост.

α) **Едновидски глаголи.** Под едновидски се земаат оние непарни глаголи кои се среќаваат само со еден вид — свршен или несвршен, така што се делат на две подгрупи: а) свршени (*verba perfectiva tantum*) и несвршени (*verba imperfectiva tantum*). Во учебниците по руски јазик бројот на глаголите од првата и втората подгрупа доста варира, што се објаснува главно со нееднаквите критериуми во определувањето на дадени глаголи кон ваков видски тип, како и со недостатната обработеност на ова прашање. Двете групи едновидски глаголи во современиот руски јазик ја имаат следнава застапеност:

а) **Едновидски свршени глаголи** (*verba perfectiva tantum*). Во морфолошки поглед истапуваат како непрефиксирани и префиксирани глаголи кои од своја страна имаат свои подгрупи. Деленето спрема даден суфикс тука е во извесна мерка поцелесообразно, особено ако се земат предвид и префиксите заедно со нивните потипични значења:

а₁) Свршени глаголи на *-ать(ся)*, *-ить(ся)*: *стать, состояться; сгласить; хватить; заблудиться, опомниться, понадобиться, очутиться, прослезиться, разговориться.*

а₂) Свршени глаголи со суфиксот *-ну* кои најчесто означуваат интензивен почеток на глаголското дејство:

грянуть, отпрянуть, рхнуть, трянуть, хлынуть; встрепнуться, очнуться, рехнуться, ринуться, како и примери од типот *прикорнуть, садануть, улизнуть* или *воспрянуть* (стсл.) и сл.

а₃) Глаголи со префиксот *по-* кои означуваат ограничување на дејството во време: *поклевать, покочевать, поболтать, полепетать, полежать, помечтать, посидеть, пососать;*

а₄) Глаголи со два префикса, својствени на експресивно-разговорниот стил:

позавоевать, позаклевать, позаплевать; понабросать, понаписать, понаплевать; поразгневать, пораздумать; попривержать; поотцветать и сл.

а₅) Глаголи со префиксот *за-* со значењето почеток на глаголското дејство: *забушевать, загреметь, захворать; заплясать, зашагать;*

а₆) Глаголи со префиксите *от-, до-, пере-* кои означуваат завршеност или резултативност на глаголското дејство:

отгреметь, отзвенеть, отшуметь; догреметь, дозвенеть, дотлеть; доглядить, допросить; перезвенеть, переловить, перемереть, переобртить, перетлеть;

а₇) Глаголи со префиксот *про-* во разни значења:

проглядеть, проворонить, проморгать, промахнуться, просчитаться, прогадать, проболтаться, провороваться, проговориться.

Кон последниве проф. *Исаченко*¹²⁾ додава и разни експресивни образувања од типот „*сгинуть, възвездить, прикорнуть, садануть, махнуть* (в Москву) и мн. др.“, при што го истакнува следново: „На самом деле непарных глаголов с/в в русском языке несколько сотен: ведь все глаголы начинательной, ограничительной, смягчительной, однократной, дистрибутивной совершенности являются „непарными“, или: „Непарность глаголов с/в является не каким-либо редким исключением, а явлением вполне системным“ (стр. 304 и 305).

¹²⁾ Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким, стр. 304.

Приведените примери секако даваат претстава за неодрживоста на досегашното гледање на овој видски тип глаголи. Независно од тоа колкав е бројот на ваквите непарни глаголи, од нив не можеме да образуваме сложено идно време. Од друга страна, при споредба со македонскиот јазик излегува дека нивниот број во последниов е ограничен главно на глаголите *кукне*, *лусне*, *ѝрусне*, што се карактеризираат со еден вид дефектност, како и на извесни глаголи со суфиксот *-ира*: *инсценира*, *иардонира*, *ѝреформулира* и сл., кои во рускиот јазик се или двовидски или претставуваат парни глаголи (сп. *формулироватъ* и *сформулироватъ*). Ограниченоста на едновидските свршени глаголи во современиот македонски јазик се објаснува главно со постоењето на суфиксот *-ува* со кој може да се образува „вистински“ видски пар од типот *донесе — донесува*, *ѝоседи — ѝоседува*, *ѝоразгледа — ѝоразгледува*, *ѝобегне — ѝобегнува*, *ѝрочийа — ѝрочијува* итн.

б) Едновидски несвршени глаголи (*verba imprefectiva tantum*). Во оваа група глаголи влегуваат исто така непрефиксирани и префиксирани глаголи, главно со сите суфикси кои им се својствени на несвршените глаголи и кои, следствено, имаат различни значења, што во голема мерка го отежнува класифицирањето на ваквите глаголи. Бројот на последниве кај одделни автори доста варира, но не е незначителен. Спрема морфолошкиот облик и донекаде нијансите во значењето, можат да се изделат следниве групички глаголи:

б₁) Непрефиксирани и префиксирани глаголи на *-ать*, *-аться*, *-вать*, *-овать(ся)*, *-еть*, *-ить(ся)*. Тука спаѓаат глаголи со различни нијанси во значењето, така што групирањето е можно главно спрема суфиксот на кој завршуваат:

-аТЬ: *полагать* (= смета), *обитать*, *обладать*, *отстоять*, *преобладать*, *принадлежать*, *содержать*, *состоять*;

-ваТЬ: **-оваТЬ:** **-еваТЬ:** *подсевать*; *недоумевать*, *распевать*; *заведовать*, *преследовать*; *издеваться*, *чередоваться*;

-еТЬ: *иметь*, *сидеть*; *выглядеть*, *зависеть*, *предвидеть*, *сожалеть*;

-иТЬ: *значить*, *стобить*, *волочиться*, *сильиться*.

Покрај овие глаголи, ваму спаѓаат и значителен број глаголи од старословенско потекло, на пример: *благоговѣть*, *недомогать*, *обонять*, *обуревать*, *порицать*, *созерцать*, *повиноваться*; или: „*изобиловать*, *обстоять*, *подражать*, *отрицать*, *предчувствовать*, *участвовать*“, како и примери од типот *восторгаться*, *нуждаться*, *предшествовать*, *состязаться*, *утверждать* и др.

б₂) Глаголи со суфиксот *-ничи*. Претставуваат деноминативни образувања, при кои *-ничи* е добиен преку примери од типот *бездѣльничать* (< бездѣльник), *блудничать*, *кустарничать*, *своевольничать*, *скарѣдничать*, *сапѣжничать*, *столярничать* и сл., од кои *-ничи*, односно *-ичи*, отпосле минал како одделен суфикс и во примери од типот *важничать*, *домовничать*, *интимничать*, *нѣжничать*, *нѣрвничать*, *оригинальничать*, *сентиментальничать*, *скромничать*; *лентяйничать* итн.

Најголем дел од овие глаголи се среќаваат и во македонскиот јазик, во кој се навлезени преку бугарскиот односно рускиот јазик. Обично означуваат состојба, занимање со дејност или занает што лежи во основата на глаголот. Навистина, од овие глаголи би можело, како во рускиот така и во македонскиот јазик, со префиксите *за-* и *по-* да се образува и глагол од свршен вид (сп. *завџничать*, *поинтѣмничать* и сл.), но со тоа се внесува нова нијанса.

б₃) Глаголи кои свршуваат на *-ствовать*. За овие образувања е карактеристична нијансата својство или состојба, односно станување таков како што е основата на глаголот, на пример: *безумствовать*, *бездејствовать*, *мудрствовать*, *отсутствовать*, *присутствовать*, *свирѣпствовать*; или: *кандидатствовать*, *покровительствовать*, *председательствовать*, *профѣссорствовать*, *учительствовать*, *шефствовать* и др., или: *сочувствовать*, *участвовать*; *повествовать* и сл. — со подруга нијанса во значењето.

Инаку самиот суфикс има старословенско потекло, а во современиот македонски јазик се среќава главно во глаголи кои носат литературен печат (сп. *бездејствивува*, *безумствивува* и сл.).

б₄) Непрефиксирани глаголи на *-ыва (-ива)* со итеративно значење. Овој тип глаголи што се употребуваат само во минато време имаат главно битов карактер, т. е. типични се за разговорниот и особено простонародниот говор, на пример: *видывать*, *говаривать*, *улавливать*, *нашивать*, *обѣдывать*, *сѣживать*, *читывать*, *хаживать* итн. Ваквите форми се доста чести и кај класиците од 19 век, на пример кај Пушкина: „Здесь барин сиживал один, Здесь с ним обѣдывал зимой Покойный Ленский, наш сосед; или: *езживал* (Тургенев, Стучит!); кај Л. Толстој во „Војна и мир“: „Денисов ударил его по плечу и быстро стал ходить по комнате, не глядя на Ростова, что он *дельивал* в минуты душевного волнения... Иногда *танцовывали* даже *pas de châte* лучшие ученицы“.

б₅) Префиксирани глаголи на *-ыва (-ива)* дел од кои се карактеристични за литературниот руски јазик и означуваат процес што не е ограничен со достигнување на резултат, на пример: *зайскивать*, *отстукивать*, *ухаживать*; *разговаривать*, *разгумивать*, *раздумывать*.

б₆) Глаголи на *-ыва (-ива)* со префиксот *по-* за кои е карактеристично значењето — непрекинато дејство:

повѣрчивать, *поглядывать*, *покашливать*, *покрѣхтывать*, *посвѣтывать*, *поскрѣпывать* *похрамывать*, *почитывать*;

б₇) Глаголи на *-ыва (-ива)* со префиксите *под-* и *при-* кои имаат значење на придружувачко (сопровождающее) дејство:

подплясывать, *подсвѣтывать*, *подтанцовывать*, *подхлопывать*; *приговаривать*, *приплясывать*, *приптпывать*, *прихлопывать*.

б₈) Глаголи на *-ыва (-ива)* со префиксот *пере-* и частичката *-ся* кои истапуваат со значењето продолжително и заемно дејство:

переклика́ться, перестре́ливаться, перешёптываться; но перегля́дываться (: перегляну́ться), переру́гиваться (: переруга́ться).

Приведените примери секако укажуваат дека нивниот број не е мал. Најновите испитувања притоа даваат основа за заклучок дека ваквите глаголи во рускиот јазик (а по сè изгледа и во другите словенски јазици) заземаат важно место и претставуваат жива категорија, поради што проф. *Исаченко* истакнува: „Всякая попытка дать сколько-нибудь полный перечень таких глаголов заранее обречена на неудачу“ (о. с., стр. 305). Во однос на непрефиксираните глаголи одбележува дека воопшто немаат соодветен видски пар и го додава следниов заклучок: „Одновидовость бесприставочных глаголов ис/в превращается, таким образом, из какого-то досадного „нарушения“ грамматического строя в системную черту славянского глагола“ (стр. 305).

За разлика од едновидските свршени глаголи, овој тип глаголи во македонскиот јазик е далеку позастапен, така што изнесеното во голема мерка се однесува и за овој јазик. Одбележување бара, сепак, фактот дека меѓу е д н о в и д с к и т е глаголи — свршени и несвршени — во рускиот јазик не се среќаваат глаголи од западноевропско потекло, кои му се познати, меѓутоа, на македонскиот јазик, при што оние од несвршен вид се далеку почести (сп. на пр.: *ризикува, ситаришува, шипрајкува, швалерисува*; или: *алудира, артикулира, декламира, диригира, култивира, лавира, морализира* и др.). Освен тоа, во случајов паѓа в очи дека меѓу едновидските глаголи се застапени и споменатите глаголи од старословенско потекло, а во македонскиот јазик и од западноевропско потекло. Отклонувањето од стариот односно парниот видски тип секако доаѓа по странски импулс. За глаголите од старословенско потекло ова со право го констатира и *Исаченко*: „Одновидовость таких глаголов, как *отрицать*, объясняется тем, что они перенесены в русский язык из другой системы: в старославянских текстах, базирующихся на переводах с греческого, не было, по-видимому, необходимости выражать действия, обозначаемые глаголами *отрицать* или *утверждать*, *подражать* или *предшествовать* и т. п. в совершенном виде“ (стр. 306). *Исаченко*, меѓутоа, донекаде си противречи во тоа што наполно го отфрла традиционалното учење за т. н. видски пар кај ваквите глаголи. Ако парните глаголи не претставуваат систем, зошто тогаш едновидноста кај споменатите глаголи се објаснува со странско влијание!

β) **Двовидски глаголи.** Под овие глаголи се разбираат такви кои обединуваат во себе значење на свршен и несвршен вид, т. е. во истиот облик се изразени и двата вида. Слично на едновидските, голем дел и од овие глаголи имаат честа употреба во јазичната пракса, како во рускиот така и во македонскиот јазик. Од друга страна, карактеристично е за нив дека макар што можат да се употребат и како свршени и како несвршени, не може да се земат за неутрални во однос на видот, бидејќи во секој конкретен случај се употребуваат со определено видско значење, кое зависи од комуникативната задача. Задржувањето на нив се наложува, меѓу другото, поради тоа што и во едниот и во другиот јазик за овие глаголи се сврзани извесни специфичности и тенденции. И тука,

значи, се работи за одделни видски системи, кои, макар сродни и блиски, не смеат да се заменуваат меѓу себе.

Спрема основата, овој видски тип глаголи можеме да го поделиме на три групи: а) глаголи со домашна основа, б) глаголи со црквенословенска основа, и в) глаголи со странско (западноевропско) потекло. Нивната застапеност и особености во рускиот и македонскиот јазик се следниве:

а) Двовидски глаголи со домашна основа: *бежа́ть* („Народ толпой бежа́л за нами“, Пушкин — несвр., но „Кто-то бежа́л из Москвы и велено всех задерживать“ — свр.): мак. бега несвр.

велеть ‘заповеда, препорачи, -ува’: *вѣли* — рече, т. е. со подруго значење, и притоа претставува парен глагол со суплетивна основа;

венча́ть — свр. и несвр.: мак. венча — венчава;

жени́ть (кого-л. на ком-л.) или *жени́ться* (на ком-л.): мак. жени — ожени;

казни́ть ‘погуби, -ува’: мак. казни — казнува (со подруго значење);

крести́ть = мак. *крстии* свр. и несвр., покрај *крсти́ава* или *крсти́ева*;

мо́лвить заст. и фолкл.: мак. —;

рани́ть: мак. рани — ранува, т. е. парен глагол.

Од приведените примери се гледа дека во македонскиот јазик во лексички и видски поглед им соодветствува само глаголот *крстии*. Од друга страна, ваквите глаголи во македонскиот јазик се застапени во значително поголем број, додека во рускиот јазик или не се среќаваат или претставуваат парни глаголи (сп. *кани*, *мажи се*, *слика*, *џовари*, *вечера*, *руча*, *џазари*, *џраша*; или: *граби*, *дели*, *џренокева* : р. *переночева́ть* (свр. вид.)

б) Двовидски глаголи кои имаат главно црквенословенско потекло и најчесто книжевен карактер. И овие глаголи се застапени во ограничен број примери, дел од кои се, навистина, со доста честа употреба, но меѓу нив има и такви кои се третираат како застарени (устаревшије) и, следствено, ретко се употребуваат. Тука спаѓаат следниве глаголи:

возде́йствовать, *соде́йствовать* : мак. *воздејсѝвува*, *содејсѝвува* — несвршен вид;

дарова́ть и мак. *дарува* — свр. и несвр. в., но схрв. *дариии* — *дариваиш*;

испове́дать: мак. *исповеда* — *исповедува*;

испо́льзовать и мак. *испо́лзува* — свр. и несвр.;

иссле́довать: мак. *иследи* — *иследува*, схрв. *ислеђиваиш*;

насле́довать, *сонасле́довать* : мак. *наследи* — *наследува*;

обсле́довать, *рассле́довать* : мак. —;

миновáть : мак. *мине*, свр. и несвр. покрај *мине* — *минува*;

обеща́ть : мак. *вѣши* — *вѣшува* (стр. *обечати*, стсл. *обештати*);

образова́ть, *сообразова́ть*(ся) и мак. *образува*, *сообразува* (се);

собо́рывать (цркв.) : мак. —;

сочета́ть : мак. —, схрв. —.

Во однос на овие глаголи интересно е одбележувањето на *Исаченко* дека дел од нив, пред сè оние при кои црквено-книжевниот карактер превладува, не ја пројавуваат својата двовидност еднакво јасно во сите форми. Така, додека во минато време можат да бидат од свршен и несвршен вид, простото идно време кај некои од нив изостанува, кај други се можни двете, т. е. просто и сложено идно време, на пример:

он воздѣйствовал = *он оказал* и *он оказывал* воздействие, но: *он воздѣйствует* — се употребува главно со значење на сегашно време; или:

он обслѣдует свр. в. (идно вр.) и *он будет обслѣдовать* несвр. в.

Јасно е во случајов дека дел од овие глаголи, меѓу нив *использоувать* и *миновать*, пројавуваат извесно колебање во образувањето на сегашно и идно време. Што се однесува до видската неиздиференцираност, слично на споменатите глаголи од свршен вид, таа е условена од странско влијание. Имено префиксите кај овие глаголи, според *Исаченко*, се искалкирани спрема грчки или латински образец (о. с., стр. 145).

в) Двовидски глаголи со странска (западноевропска) основа. Од примери со домашна основа *-овать* минал и на глаголи со странска основа: *атаковать* (<фр. *attaquer*) и особено герм. инфинитивен облик *-ieren* : *телефонировать* (<*telephonieren*) или *-sieren*: *фантазировать* (<*phantasieren*), каде по пат на контаминација се изделиле суфиксите *-ирова-ть* и *-изирова-ть*, кои отпосле исто така минале на глаголи со домашна основа. Во споредба со разгледаните две групи глаголи, последнава е далеку помногубројна, како во рускиот така и во македонскиот јазик. Слично на споменатите едновидски глаголи, и тука двовидноста е резултат на странско влијание, т. е. на западноевропските јазици кои оваа глаголска категорија не ја познаваат. Но макар што двовидноста е воопшто типична за овие глаголи, сепак, нема место за едно воопштување во смисла дека сите влегуваат во д в о в и д с к и т е глаголи. Како што видовме, некои од нив во македонскиот јазик, за разлика од рускиот, спаѓаат кон е д н о в и д с к и т е несвршени и свршени глаголи (в. стр. 610). Од друга страна, дел од нив во еден од двата јазика имаат и соодветен свршен видски пар, образуван со даден префикс, така што спаѓаат кон п а р н и т е глаголи. Своевиден куриозитет, освен тоа, претставува фактот дека во современиот македонски јазик меѓу д в о в и д с к и т е глаголи се среќаваат и префиксирани глаголи на *-ира* и нешто поретко *-ува*, од кои Речникот на македонскиот јазик ги одбележува, на пример, следниве:

ѝре-: *ѝрегруиѝра*, *ѝреквалиѝциѝра* или *ѝреквалиѝфикуѝва*, *ѝреклаѝсифиѝциѝра*, *ѝрекоѝиѝра*, *ѝреориѝентиѝра*; *ѝро-*: *ѝродемонѝсиѝриѝра*, *ѝродеѝфилѝра*; *раз-*: *расформѝра*; *с-*: *сконценѝиѝриѝра* и др.

Веќе набележаните особености и специфичности на овие глаголи, било во рускиот било во нашиот јазик, укажуваат дека разликите меѓу нив и тука се доста значителни. Во поглед на самото образување, овие глаголи спрема завршокот во рускиот јазик можат да се поделат на следниве три групи: а) *-ова-ть*, б) *-ирова-ть* и γ) *-зирова-ть*:

а) *-ова-ть, -изова-ть*: *агресова-ть, арендава-ть, арестова-ть, ассигнова-ть, атакова-ть, конфискова-ть*; или: *мобилизова-ть, моторизова-ть, организова-ть*; или:

б) *-ирова-ть*: *абонирова-ть, аккумуляирова-ть, акцентирова-ть, ангажирова-ть, ассимилирова-ть, ассоциирова-ть, интерпретирова-ть, мотивирова-ть телеграфирова-ть, телефонирова-ть, экспортирова-ть; электрифицирова-ть*;

γ) *-изирова-ть*: *автоматизирова-ть, акклиматизирова-ть, амортизирова-ть, анализирова-ть, фантазирова-ть* и др.

Од ваквите глаголи суфиксите *-ирова-ть* и *изирова-ть* се почувствувале како одделни, самостојни суфикси кои минале и на примери со домашна основа, кое во случајов зборува не само за нивната распространетост туку и продуктивност, на пример: *советизирова-ть, звукофигурирова-ть, яровизирова-ть* и др.

Ако приведените и нив слични глаголи се споредат со соодветните во македонскиот јазик, лесно се забележува дека кај многу од нив нема полно гласовно совпаѓување, бидејќи оние на *-ова-ть* кај нас често се застапени со *-ира*, додека обратни случаи се сосем ретки, на пример:

агресова-ть : мак. *агресира*, *дезорганизова-ть* : *дезорганизира*, *демобилизова-ть* : *демобилизира*, *диктова-ть* : *диктуира*, *компонова-ть* : *компонира*, *магнитит-ь* : *магнетизира* и др. но: *дисквалифицирова-ть* : *дисквалификува*.

Од друга страна, за рускиот јазик е карактеристично дека некои вакви глаголи се преведени, односно имаат руска основа, на пример: мак. *конвенира* : р. *соответствовать, подходить, иосийерирова-ть* : *преуспевать, процветать*, мак. *интервенира*: р. 1. *вмешиваться*; 2. *хлопотать* (о ком-л.) и др.

Во однос на разликите во видот меѓу нашиот и рускиот јазик, посебно одбележување бараат оние глаголи на *-ова-ть* и особено на *-ирова-ть, -изирова-ть* (мак. *-ира, -изира*) кои во македонскиот јазик се двојвидски а во рускиот имаат свој свршен видски пар, т. е. претставуваат парни глаголи. Таков е случајот, на пример, со следниве глаголи:

о-: *публикува* — несвр. и свр. : р. *публикова-ть* — *опубликова-ть*; **про-**: *консулира* : р. *консультирова-ть* — *проконсультирова-ть*, *контролира* : *контролирова-ть* — *проконтролирова-ть*, **с-**: *компенсира* : *компенсирова-ть* — *скомпенсирова-ть*, (се) *компромисира* : *компрометинова-ть* (ся) — *скомпрометинова-ть* (ся), *конципуира* : *конструирова-ть* — *сконструирова-ть*, *маневрира* : *маневрирова-ть* — *сманеврирова-ть*, *формира* — *формирова-ть* — *сформирова-ть*, *фотографира* (се): *фотографинова-ть* (ся) — *сфотографинова-ть* (ся); *конфузит-ься* — *skonфузит-ься*; **от-**: *ремонттира*: *ремонтирова-ть* — *отремонтирова-ть*; **про-** *иелефонира* : *телефонирова-ть* — *протелефонирова-ть*.

Ако кај глаголите од домашно потекло префиксите главно секогаш внесуваат определена нијанса кај образуваниот глагол, тука едни од нив истапуваат со минимално резултативно значење. Ваквиот тип

п а р н и глаголи е изгледа уште пораспространет во современиот македонски јазик. Разгледувајќи ги глаголите на *-ира*, *Л. Минова — Ѓуркова*¹³⁾ го прави следниов заклучок: „Префиксирањето обично им дава свршен вид на глаголите на *-ира* без да го менува суштински нивното значење“. Со ваква функција таа ги приведува префиксите: *за-*: *ангажира — заангажира*; *из-*: *кристијализира — искристијализира*; *на-*: *електризира — наелектризира*; *по-*: *попрејтира — попрејтира*; *пре-*: *ориентира — преориентира*; *про-*: *дискутира — продискутира*; *раз-*: *нервира — разнервира*. Независно од тоа што овој видски тип е доста распространет, сепак не би можело на сите приведени префикси да им се припише еднакво чиста видска функција. Како што беше одбележано кај примерите од рускиот јазик, ваква функција имаат главно префиксите со резултативно значење, додека префиксите *по-*, *пре-* и сл. обично внесуваат подруги нијанси во значењето, така што тешко може да се допушти дека суштински воопшто не го менуваат основното значење. Во секој случај, останува да се преиспитаат доста работи околу нивната чистовидска функција.

Самата двовидност во рускиот јазик е најдобро изразена во формите за минато време. Така, на пример: *он анализи́ровал* = *он произвёл анализ* — свршен вид и *он производил анализ* — несвршен вид. Презентските форми кај многу вакви глаголи исто така се употребуваат со значење на сегашно и идно време, на пример: *он абони́рует* = тој абонира и тој ќе абонира. Описното (сложеното) идно време теоретски може да се образува од најголем број вакви глаголи, но во пракса сепак често изостанува, бидејќи примерите од типот *его будут арестовать* се необични за јазичниот усет, т. е. во вакви случаи како пообично наоѓа примена просто идо време — *его арестуют*.

Од изнесеното за трите групи д в о в и д с к и глаголи се гледа дека, општо земено, претставуваат не само значителна туку и доста разнообразна по потекло и значење група глаголи. Во однос на п а р н и т е глаголи, кои се не само најмногубројни туку и најтипични за секој словенски јазик, д в о в и д с к и т е можат да се земат како аномалија, која како и секоја друга аномалија пречи, поради што јазикот бара патишта да ја отстрани. Отстранувањето на двовидноста обично станува по пат на секундарна диференцијација, која во рускиот јазик, спрема *Исаченко* (стр. 147), се врши на следниов начин: првобитно д в о в и д с к и о т глагол добива глаголски показател: α) на свршен вид (префикси), и β) на несвршен вид (суфикси).

а) Спрема д в о в и д с к и о т глагол се изделува нов — префиксиран глагол од свршен вид, на пример: *женить* (свр. и несвр. вид) — *поженить* (само свршен вид); *обещать* (свр. и несвр. вид) — *пообещать* (само свршен вид).

Се разбира, слично на други префиксирани глаголи, и тука префиксот внесува извесна нијанса во значењето на образуваниот глагол,

¹³⁾ Некои карактеристики на глаголите на *-(из)ира* во македонскиот литературен јазик. МЈ, год. XII, стр. 122.

така што не може да се земе за наполно чист видски корелатив спрема глаголот без префикс, но тоа е случај и со останатите глаголи. Независно од тоа дали претставуваат чист видски пар или се приближуваат кон него, образувањето на префиксирани свршени глаголи со странска основа е доста распространето. Сепак во одделните словенски јазици (на пр. словачкиот и македонскиот) тоа е далеку послободно и поинтензивно отколку во рускиот литературен јазик, кој на ваквите образувања сè уште им се опира. Од неколкуте префикси со кои станува образувањето на ваквите глаголи улога на *ч и с т о в и д с к а* функција или сосем блиску до неа има главно споменатиот префикс *с-*. Од друга страна, за рускиот јазик во случајов е карактеристично дека ваквите глаголи се далеку почесто застапени во индивидуална употреба и воопшто во неслужбениот јазик, каде се среќаваат, на пример, образувања од типот *обревизова́ть*, *отмобилизова́ть*, *пролави́ровать*, *спаради́ровать* и сл. Процесот на секундарната префиксација, меѓутоа, сепак не ги опфатил сите вакви глаголи, особено во литературниот јазик.

в) Спрема двовидскиот глагол, со суфиксот *-ыва (-ива)* се образува суфиксален неологизам — глагол од не-свршен вид: *арестова́ть — арестовыва́ть*, *организова́ть — организовыва́ть*, *образова́ть — образыва́ть* и др. Постоенето на глаголот со суфиксот *-ыва (-ива)* сепак не ја исклучува двовидноста на основниот глагол (сп. на пр. *образуется*, несвр. и свр. вид, и *образовывает*, несвр. вид, кој е притоа доста редок).

Во одделни, изолирани, случаи двовидноста се отстранува со посредство на *а к ц е н т о т*. Таков е случајот главно со двовидскиот глагол *роди́ть* кој во минато време има две форми: *она роди́ла* (свр.) и *она роди́ла* (несвр. вид).

* * *

Разгледувањето на видот како глаголска категорија би било во голема мерка неполно, ако тука сосема се одминат неговите синтаксички својства и функции, толку повеќе што за некои од нив веќе патем стана збор. Се разбира, прашањата од овој тип можат да бидат предмет на посебно разгледување, и тоа како од теоретска така и од практична гледна точка. Водејќи сметка за овој момент, тука ќе се задржиме главно на некои покарактеристични особености на видот во рускиот јазик во однос на нашиот, каде проблемите од овој тип се слабо обработени. Како што е познато, глаголскиот вид обично се однесува кон неконјугациските категории. Сепак, тој може да се вклучи во синтаксичкиот систем, со кое станува средство за изразување на синтаксичка зависност. Целосно земено, глаголскиот вид во синтаксички поглед може да има две функции: *п р и м а р н а* — изразување на свршено и несвршено дејство и *с е к у н д а р н а*, синтаксичка, условена од контекстот. Во вториов случај употребата на свршен или несвршен вид е особено истакната во зависни реченици¹⁴⁾.

¹⁴⁾ *Vilma Barnetová*, K syntaktické funkci slovesného vidu, Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české, III, Academia, Praha 1968, 51—81.

Општословенска појава е, на пример, глаголот во заповеден начин при употреба на негација да истапува во несвршен вид. Рускиот јазик, меѓутоа, врз база на ваква употреба на видските форми, развил извесни свои специфичности. Така, кај примерите *зажги свет, возьми сумку, закрой окно, снимй шапку* итн. се пази старина кога истите, употребени со негацијата *не*, го менуваат својот свршен вид во несвршен, при што директниот објект минува во индиректен, т. е. именката место во акузатив стои во генитив: — *не зажигай света, не бери сумки, не закрывай окно, не снимай шапки*. За руска треба да се земе и употребата на негацијата *не* со свршен глагол, кое е, меѓутоа, сврзано со изделување на посебна нијанса во значењето. Имено негацијата употребена со свршен глагол означува *предупредување* или *видзакана*, на пример: *не забудь, не простудись, не упади, не тронь, не скажи это отцу* и др.

Инфинитив Ваква разлика сврзана со употребата на свршен спрема несвршен глагол му е својствена и на инфинитивот, употребен со значење на заповеден начин, на пример: *Зажечь! Забыть! Закрывать! Уйти!* но: *Не зажигать! Не забывать! Не закрывать! Не уходить!*

Во инфинитивните прашални реченици со негација и частичката *ли* сепак се употребува само глагол од свршен вид, на пример:

Не пойти ли нам в кино! Не зажечь ли свет! Не открыть ли окно!

Разлика во употребата на формите од свршен и несвршен вид, предизвикана од негацијата *не*, е карактеристична и за зборовите *нужно, следует, требуется* во негативни реченици, т. е. *нужно взять, требуется доказать, следует признать* — свр. вид, но *не нужно брать, не требуется доказывать, не следует признавать* — несвр. вид.

Кај некои глаголи разликата меѓу свршен и несвршен вид е изразена со нееднаква рекција. Таков е случајот, на пример, со глаголите *заслужить : заслуживать, черпнуть : черпать*; сп.: „*заслужить внимание, похвалу, награду, но заслуживать внимания, похвалы, награды; или: черпнуть воды, знаний, но черпать воду, знания*“¹⁵).

Тесната зависност на рекцијата од глаголскиот вид е исто така јасно изразена во употребата на извесни глаголи со акузатив и генитив. Додека формите од свршен вид тука можат да се употребат и со двата падежа, оние од несвршен вид имаат рекција само со акузатив, на пример:

выпить воду (всю), *молоко* (всё) и *выпить воды, молока* (часть); *подать телятину* (всю) и *подать телятины* (часть), но: *выпивать воду, молоко. . . , подавать телятину* — само со акузатив.

Глаголски времиња. Освен во разгледаните форми, видот наоѓа примена, повеќе или помалку, и кај глаголските времиња. Нивниот далеку помал број во однос на македонскиот јазик (3 спрема 8) во голема мерка се надоместува со исползување на видот и извесни лексички сред-

¹⁵) А. М. Финкель и Н. М. Баженов, о. с., стр. 395—396.

ства, како што се зборовите *ещё, всегда, иной раз, по вечерам*, формата *бывало* и др., кои во вакви случаи служат за придавање на определени дополнителни нијанси во значењето на временските форми. Со други зборови, она што кај нас се изразува со дадено време (временски форми), во рускиот јазик таква функција обично има глаголскиот вид или некое од споменатите средства, а во извесни случаи едновремено и едното и другото. Макар што разлики меѓу рускиот и нашиот јазик се забележуваат кај сите три времиња, тие се сепак потипични за минатото и идното време, поради што тука се ограничуваме главно на нив.

Глаголскиот вид кај формите од минато време (перфект)

Кај формите од ова време одбележување бара т. н. у з у а л н о дејство (т. е. дејство кое се повторува, кое станало постојано, односно минало во навика). Во чешкиот и словачкиот јазик, на пример, тоа се изразува со претеритални форми од свршен вид, а во македонскиот обично со минато несвршено определено или со *ќе* и минато несвршено определено време. Во рускиот јазик ваквото дејство се изразува на два начина: а) со несвршен вид и б) со зборот *бывало* + свршен вид, на пример:

Секоја недела тайко (си) облекуваше (или ќе облече) црно ѓалто и си одеше в црква; руски:

По воскресеньям отец надевал (несвр. вид) черный пиджак и отправлялся в церковь; или:

По воскресеньям отец, бывало, надеет (свр. вид) черный пиджак и отправится в церковь.

Формите *надевал, отправлялся* во случајов се стилски неутрални, додека оние од перфективниот презент (*надеет, отправится*) се стилски обоени („квалифицирани“).

Што се однесува до формите од типот *я обедывал, я хаживал*, тие претставуваат наследени, денес веќе застарени образувања. За нив е карактеристично пред сè дека немаат полна парадигма, т. е. истапуваат само во минато време. Во постојната литература за формите од овој вид обично се истакнува дека означуваат одамна минато време. Ваквото сфаќање за нивното значење, меѓутоа, во понови работи се отфрла во таа смисла што се разгледуваат како „многочисленные действия, у з у а л ь н ы е в прошлом, но в момент речи больше не повторяющиеся (*Исаченко*, стр. 432). За засилување на узуалниот момент понекогаш се употребува споменатиот збор *бывало*, но пред сè во разговорниот јазик (сп. „*Бывало, писывала кровью Она в альбомы нежных дев*“. Пушкин).

Од друга страна, во однос на формите од типот *я обедывал, он хаживал* треба да се забележи дека значењето „отнесенность к далекому прошлому“ го придобиваат само во погоден контекст од типот „*лет восемь назад; в молодости он хаживал*“ и сл., додека сами по себе обично немаат такви нијанси во значењето. Ова секако се потврдува

и од фактот дека писателите од XIX век често ги употребуваат без никаква нијанса на узуалност. Освен тоа, за одбележување е дека нијансата на узуалност во минато време е забришана исто така и во негативни реченици од типот:

„Я никогда подобных женщин не видывал“ (Лермонтов).

„Он ещё никогда не бывал в Москве“.

Од изнесеното произлегува дека рускиот јазик нема посебни временски форми за изразување на предминато или одамна минато време. Формите од типот *он обéдывал* го имаат главно значењето на формите од минато време од несвршен вид (*он обедал*) и само при пополни „контекстуални“ услови можат да добијат значење на узуално дејство во минатото кое не се повторува во моментот на говорот.

Во особеностите сврзани со употребата на претериталните форми секако треба да биде одбележено и тоа дека во низа случаи при еден ист контекст можат наспоредно да се употребат форми од двата вида, на пример: „*Меня предупредили / предупреджали, что он придёт*“. Во македонскиот јазик ваква наспоредна употреба на форми од свршен и несвршен вид е напoлно исклучена, бидејќи разликата во видот е сврзана со образување на минато определено свршено и несвршено време. Затоа можноста во рускиот јазик да се употребат форми од двата вида кај даден контекст како напoлно да го забришува специфичното (видското) значење на секоја од двете конкурентни форми.

„Я вам сказал / говорил, что уезжаю“.

„Сегодня сообщили / сообщали по радио, что будет дождь“.

Меѓу приведените форми од свршен и несвршен вид, навистина, нема полна синонимичност, бидејќи едните стилизираат единичен акт извршен во минатото, а другите (од несвршен вид) актот го стилизираат како процес во минатото. Сепак, заменувањето на претериталната форма од свршен вид со форма од несвршен вид во рускиот јазик претставува доста распространет стилски прием за зголемување на нагледноста и придавање живост во раскажувањето (*Исаченко*, стр. 439), на пример: *Вот летом приезжала барыня, так та спрашивала о старом смотрителе и ходила к нему на могилу* (*Пушкин*, Станционный смотритель).

Конкурентноста на форми од свршен и несвршен вид е појава која е често застапена во реплики (одговори на прашања), составени од претеритални форми, каде стилскиот елемент е, меѓутоа, сосем незначителен или отсутствува. Што се однесува до употребата на негативјата кај вакви форми, проф. *Исаченко* го истакнува следново: „Ошибочно думать, что на вопрос, сформулированный в совершенном виде, можно ответить в несовершенном виде только в том случае, если этот вопрос содержит отрицание“ (стр. 440), на пример:

- Ты *сказал* сестре, что мы се ждем?
- Да, *говорил* (*сказал*); или: — Нет, *не говорил* /*не сказал*/. (Исаченко, стр. 440).
- Кто *взял* мои ножницы? Ты? — Нет, *я не брал* (*не взял*).
- „У него *есть* плёнка? *Не знаю, я давал* (*дал*) *ему*. Ну раз *давал* (*дал*), *должна быть*“¹⁶).

Приведените и нивм слични примери очигледно укажуваат дека формите од свршен и несвршен вид во случајов имаат синонимна употреба.

Глаголскиот вид кај формите од идно време

Во однос на македонскиот и другите јужнословенски јазици, како што одбележивме, рускиот јазик се карактеризира со постоење на две идни времиња (просто и сложено). Спецификата на двете идни времиња, меѓутоа, не е изразена само во образувањето, туку во голема мерка и во особеностите на нивната употреба. Така, во низа случаи сложеното идно време (несвршен вид) и простото идно време (свршен вид) најчесто имаат строго определена функција и различни нијанси во значењето. Противставувањето на глаголите од свршен и несвршен вид, значи, тука послужило за развивање на одделни нијанси во значењето, кое во македонскиот јазик обично се постигнува по пат на други средства.

Основно видско противставување во идното време—претставува противставувањето на свршениот вид со конкретно фактичко значење спрема несвршениот вид со општо фактичко значење¹⁶). Но за разлика од минатото време, кое со споменатото општо-фактичко значење во рускиот јазик има голема распространетост, идното време со ова значење е лексички ограничено. Со други зборови, аналогно на реченици со минато време не е можно да се конструираат реченици со споменатото значење во идно време. Така, за изразување на поединечно дејство никако не може да се употреби сложеното идно време (несвршен вид), туку само простото (свршен вид), на пример: „Он *получит* *выговор за опоздание*“ и сл., но не се во употреба конструкции од типот *Он будет получать выговор*. Очигледно е во случајов дека сферата на примената на несвршениот вид во идното време е далеку потесна отколку во минатото време. Сложеното идно време (несвр. вид) во случајов се употребува кај глаголи кои даваат претстава за процес или продолжително дејство. Во такви случаи имаме паралелна употреба на глаголи од свршен и несвршен вид без да се менува смислата на реченицата (сп. „*Завтра я позвоню ему*“ и „*Завтра я буду звонить ему пораньше*“). Расудува, о. с., стр. 87.

Употребата на глаголите од несвршен вид со општо фактичко значење е застапена во сложени реченици со сврзникот *если*, на пример: „*Если будете открывать окно, уберите с подоконника*

¹⁶) О. П. Рассудова, Употребление видов глагола в русском языке, стр. 29.

цветы“. Во прости реченици вавкото значење се поткрепува со прилогот *ещё*, додека во минато време со уже и *однажды*. Глаголот во идно време означува дејство коешто претстои, на пример: „*я ещё буду возражать вам*“. Во македонскиот јазик со ваква функција во првиот случај истапуваат формите на сегашно време, а во вториот од идно време (сп.: Ако го отворате прозорецот, ставете го настрана цвеќето. Јас уште ќе ви приговарам).

Општофактичкото значење кај глаголите од несвршен вид, освен тоа, може да биде придружено и од извесни дополнителни нијанси. Во такви случаи најчесто се изделува нијансата намера, што е напдно разбираливо, бидејќи се работи за неостварено дејство. Ваквата нијанса во значењето ја придружува формата на идното несвршено време во различни прашања, обрнувања кон собеседникот и сл. Така, на пример, чест е случај во автобусите или трамваите патниците да задаваат прашања од типот *слегување ли?* и сл., кое во рускиот јазик се врши на следниов начин: „*Вы будете выходить? Будете садиться?*“ Келнерот кога доаѓа да ги послужи гостите, прашува: „*Что вы будете заказывать?*“ Ист е случајот со прашања од типот „*Ты будешь сегодня оставаться после работы?*“ — „*Вы будете его дожидаться?*“ Во слични реченици глаголот во идно време може да се замени со спојот намерен + инфинитив, на пример: „*Вы намерены сегодня оставаться после работы?*“

Ваквото идно време со негација блиско е по значење на спојот не стоит + инфинитив, на пример: „*Не будем сейчас спорить*“ и „*Не стоит сейчас спорить*“.

Не се ретки случаите кога нијансата намера дозволува да се употреби глагол од несвршен вид (сложено идно вр.), а таму каде не може да се претпостави таква нијанса, се употребува само глагол од свршен вид, на пример: „*Если он будет выходить, позовите меня*“ (Ако се готви да излегува, викнете ме).

Заменувањето на несвршениот вид (тука со значењето се готви) со свршен би ја изменило смислата на реченицата, поради што во вакви реченици не се допушта.

Свршениот вид во идно време, од своја страна, е распространет пред сè при предавање на факт од поединечно дејство, на пример: „*Завтра я принесу вам фотоаппарат*“.

Слично на формите од минатото време, свршениот вид тука служи за изразување на синтаксички односи. Со ваква функција тој е застапен во дејства кои следат едно по друго, на пример: „*вы спуститесь на набережную, дойдёте до угла и повернёте направо*“. Разликата меѓу рускиот и македонскиот јазик тука е во тоа што во последниов употребата на *ке* + глагол од свршен вид е напдно нормална.

* * *

Од сето изнесено за видот како глаголска категорија се гледа дека неговата проблематика е навистина доста опширна и сложена, така што во статии како што е нашата прашањата сврзани со него ни одда-

леку не можат да бидат наполно исцрпени. Главно од оваа причина тука посебно внимание им се обрна на одделни прашања на видот, пред сè неговото образување, кое всушност претставува предуслов за навлегување во проблематиката на видот воопшто. Со оглед на празнините што ги имаат постојните класификации, односно поради непостоењето на општоприфатливи класификации, пред сè кај едно-видските и дво-видските глаголи, е направен обид за друго класифицирање на ваквите глаголи, за која цел се исползувани морфолошките белези (суфикси и префикси) и семантичките особености. Од друга страна, како кај парните така и кај непарните глаголи, напоредно со постојните толкувања за одделни прашања од видот, се дадени и извесни свои гледања, забелешки и сл. Сето ова е направено со цел да се придонесе во изучувањето на глаголскиот вид на компаративна основа. Во однос на литературата по овој проблем се исползувани пред сè приведената книга на проф. Исаченко и најновите учебници по руски јазик.

Б. Марков

ВИДЫ ГЛАГОЛОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ В СОПОСТАВЛЕНИИ С МАКЕДОНСКИМ

Резюме

В славянских языках вид глаголов является общей категорией, унаследованной ими из общеславянского языка, но тем не менее расхождения между отдельными славянскими языками по вопросу вида довольно значительны. Это объясняется главным образом тем, что вид глаголов в каждом из них в большей или меньшей степени приобрел некоторые специфические черты, так что в настоящее время он представляет довольно сложную проблему в любом славянском языке. Однако сложность вида глаголов как проблемы выступает в значительно более острой форме, если к ней подходят представители других славянских языков. Родство славянских языков в ряде случаев становится помехой в овладении видом со стороны носителей других славянских языков.

Автор статьи ставит себе целью указать на наиболее характерные особенности вида глаголов в русском языке в сопоставлении с видом в южнославянских и в первую очередь в современном македонском языке. В статье выдвигается, например, общая особенность южнославянских языков: образование будущего времени, где вид глаголов не играет никакой роли, то есть оно образуется при помощи вспомогательного глагола плюс инфинитив (сербохорватский язык), причастия на *-л-* (словенский язык) или формы настоящего времени (македонский и болгарский языки), в то время как русскому и другим славянским языкам свойственны простое и сложное будущие времена. Наличие

двух будущих времен, очевидно, представляет трудность, с которой неизбежно сталкиваются представители упомянутых языков.

Исходя из этой особенности вида глаголов, особое внимание в данном случае уделяется образованию видов в русском языке. Для этой цели глаголы русского языка делятся на парные и непарные, которые в свою очередь подразделяются на отдельные группы и подгруппы. Вопрос парности и непарности глаголов рассматривается с учетом новейших взглядов на эту проблему в языке. За отсутствием общепринятых классификаций в особенности у непарных глаголов автор статьи попытался сделать новую классификацию, учитывая морфологические элементы (суффиксы и приставки) и отдельные оттенки в значении глаголов. В конце статьи в общих чертах затрагивается вопрос о роли вида в значении отдельных глагольных форм: инфинитива, повелительного наклонения, прошедшего и будущего времени. При обработке вопросов вида автор статьи использовал труд профессора *Исаченко*, существующие учебники по современному русскому языку, работу *Рассудовой* и др.